
ELITE ALE BURGHEZIEI BASARABENE: NEGUSTORII ANGROSIȘTI ARMENI ȘI GRECI (1812-1868)

Valentin Tomuleț
Victoria Bivol

Pentru a aborda problema elitei burgheze din Basarabia în sec. al XIX-lea, la început, este necesar de a defini noțiunea de *elită* și de a expune succint discuțiile purtate, de-a lungul anilor, în sociologia și politologia contemporană pe această problemă.

Abordarea elitară a societății este una relativ nouă, atât în istoriografia europeană, cât și în cea românească. Este evident că discuția în jurul elitei ascunde mai multe probleme, atât ca temă de cercetare, cât și ca practică științifică, îndeosebi, istoriografică: a puterii, a ierarhiei sau a diferitelor forme de instituții sociale, și, ca o problemă de ordin logic. În cadrul discuțiilor elita și puterea, în majoritatea cazurilor, nu pot fi analizate separat. De asemenea, orice discuție asupra elitelor atinge problema ierarhiei sociale și a manierei în care societatea creează diferențe, atât de ordin social, cât și în ceea ce privește accesul la decizia politică.

Conceptul de *elită* provine din verbul latin *eligo* care înseamnă *a tria, a alege*. De aici derivă substantive ca: *electio, elector, selectio*, și chiar *inteligo* sau *intellego* – a culege cu mintea, a înțelege. Urmărind evoluția istorică și politică a conceptului, sociologii și politologii au definit conceptul de *elită* ca un substantiv colectiv, care îi califică, pe acei membri ai societății, care dețin o poziție de superioritate în cadrul acelei societăți (Varzari 2003, 32).

Imprecizii sau ambiguități terminologice continuă să existe în istoriografie. Totuși, pentru majoritatea cercetătorilor, în prezent, noțiunea de *elită* înseamnă „toți cei aflați în vârful ierarhiei sociale, exercitând aici funcții importante, care sunt valorizate și recunoscute public prin intermediul unor venituri importante, diferite forme de privilegii, de prestigiu și alte avantaje oficiale sau oficioase” (Busino 1996, 117).

Cel mai important criteriu de identificare a apartenenței la elita conducătoare este poziția superi-

oară ocupată pe scara ierarhică a societății. Elita reunește persoanele care monopolizează, într-un fel sau altul, autoritatea și puterea, exercitându-le pe acestea din urmă printr-o formă sau alta de dominație (economică, socială, politică, culturală, ideologică etc.) (Dicționar 1998, 211).

Dacă elita politică, față de alte grupuri de elite, participă nemijlocit la exercitarea puterii politice, atunci elita economică (numită adesea incorect, și elita *business* sau elita *antreprenorială*) înfăptuiește dominația economică, și realizarea puterii economice în societate. Această categorie socială include reprezentanții marelui capital și pe marii proprietari, membri ai consiliului directorilor al marilor corporații, ai băncilor, firmelor și caselor de comerț etc. Ea determină rezolvarea problemelor legate de utilizarea forței de muncă, nivelul și calitatea vieții, salariile și veniturile populației etc.

Unii cercetători își pun întrebarea dacă elita politică și elita economică constituie două centre independente de putere sau poate elita economică este nucleul clasei dominante, în timp ce elita politică reprezintă comitetul executiv al elitei economice dominante. Interacțiunea strânsă dintre elita politică și cea economică în societățile contemporane este determinată de anumiți factori de ordin obiectiv și subiectiv. *Pe de o parte*, cucerirea puterii politice, menținerea și exercitarea ei necesită mijloace financiare destul de impunătoare, iar *pe de altă parte*, elita economică, acordând susținere financiară elitei politice, urmărește mai mult scopuri economice decât politice. Cu alte cuvinte, economia de piață presupune în mod obiectiv și neapărat interese reciproce ale elitei economice și elitei politice.

Sociologia este prima care încearcă o abordare elitară a evoluției societății, ea fiind cea care încearcă să contureze raporturile dintre categoriile conducătoare și cele conduse. Astfel că sociologia a abordat, în primul rând, conceptul de elită ca eli-

tă politică. Toate teoriile elitare pe care sociologia și le revendică – începând cu Machiavelli, continuând cu Comte, Fichte, Schelling, Schopenhauer, Nietzsche, Carlyle, Emerson, Pareto, Weber, Mosca, Michels și până la reprezentanții teoriilor elitare contemporane occidentale – sunt foarte diverse, dar folosesc ca principal criteriu de diferențiere a elitelor, în raport cu masele, criteriul poziției politice (Câmpeanu 1996, 87).

Alături de sociologie, deși mai târziu, știința istorică a încercat și ea să preia tematica evoluției elitelor, însă și aici cele mai vizibile rezultate rămân pe terenul occidental, în special, cel francez. Astfel că în evoluția studiului istoric legat tangențial de elite un moment important îl constituie publicarea în 1969 a lucrării lui Roland Mousnier *Les hierarchies sociales de 1450 a nos jours*. Ierarhizarea socială pe care o propune autorul, deși acordă un rol important puterii politice, delimitează categoriile sociale în funcție de alte criterii: economic, juridic, administrativ, al demnității, al onoarei, al prestigiului, al mentalității, al ideologiei etc. Respectiv, definirea statutului social nu se mai limitează numai la criteriul puterii, desigur nici elitele nu se raportează doar la acest criteriu. Autorul stabilește trei tipuri de ierarhizare socială: în *ordine*, în *caste* și în *clase*. Deși lucrarea nu este dedicată direct istoriei elitelor, principiile stabilite deschid noi perspective pentru abordarea acestei probleme (Câmpeanu 1996, 88).

Pasul următor este făcut de istoricul francez Guy Chaussinand-Nogaret, sub redacția căruia apare în 1975 lucrarea *Une histoire des elites 1700-1848*, care schițează dinamica sferelor elitare de la aristocrație și regalism la un regim mai complex, prezentând un fenomen în care câmpul elitar este penetrat și de reprezentanți ai altor categorii sociale care, prin pregătire, educație și posibilități economice, își reevaluează aspirațiile sociale, tinzând să se orienteze înspre parlament, înspre categoria marilor funcționari, înspre înnobilitare, înspre societățile academice, înspre corpul superior al armatei etc. (Câmpeanu 1996, 88).

Revenind la abordarea sociologică, menționăm că problema cercetării elitelor a fost pusă pentru prima dată în discuție din punct de vedere științific de către sociologii europeni: V. Pareto, G. Mosca, R. Michels la intersecția secolelor XIX-XX.

Momentul când apar conceptele fondatoare ale teoriei elitelor este prin el însuși semnificativ. Expresii ale unei gândiri asemănătoare pot fi regăsite de-a lungul întregii istorii a ideilor, de la Platon la Machiavelli (Machiavelli 1999), până la Carlyle și Nietzsche (Nietzsche 1996). Faptul trebuie asociat fenomenului complex care are loc sub raport intelectual în a doua jumătate a sec. al XIX-lea, în condițiile unor căutări în planul democratic, dar și a epuizării paradigmei intelectuale structurată în jurul doctrinelor revoluționare. Într-un secol în care Europa a cunoscut o serie de mișcări revoluționare se pune tot mai insistent problema puterii, și anume cui ar trebui aceasta să aparțină. Astfel, în sec. al XIX-lea, Carlyle și Nietzsche prezintă ecoul neliniștii față de pericolul dispariției oricărei ierarhii sociale și depersonalizarea societății. Dar, în ciuda prestigiului intelectual, ei nu reușesc să propună o teorie bine sistematizată asupra elitelor sau ierarhiei sociale, care să fie oferită drept alternativă față de viziunile revoluționare, burgheze sau socialist-marxiste.

În aceste condiții putem menționa faptul că teoria socială a lui Marx a fost construită plecând de la teza existenței în fiecare societate a două clase suprapuse, aflate într-o relație ireductibilă. Clasa la putere este aceea care deține mijloacele de producție, iar lupta între cele două clase, dominantă, în minoritate, și dominată, reprezentând majoritatea populației, este motorul evoluției istorice, și prin urmare al progresului. Sensul acestei teorii rezidă mai ales din consecința sa militantă: o clasă este stigmatizată ca fiind cvasi-parazitară, iar celelalte i se atribuie o misiune civilizatoare, respectiv eliberarea celor dominați și edificarea unei societăți fără clase. Ieșirea din fatalitatea ierarhică se poate face numai prin colectivizarea mijloacelor de producție pentru că istoria aparține celor mulți¹.

Teoria elitelor, așa cum apare ea sistematizată de către fondatori, este o tentativă de a renunța la ideea fatalității revoluționare sau a luptei de clasă. V. Pareto, în lucrarea *Tratat de sociologie generală*, abordează problema elitelor. El vede societatea ca o piramidă în al cărei vârf se afla elita. Pareto a inclus în clasa elitei persoane cu capacități deosebite, printre care cele organizatorice, avere, autoritate, iscusință, studii, care caracteri-

¹A se vedea mai detaliat: Marx 1988.

zează virtuțile unui tip. Necesitatea divizării societății în elită și mase el o deduce din superioritate natural-psihologică, din inegalitatea capacităților individuale ale oamenilor care se manifestă în toate domeniile de activitate umană (Pareto 1993, 63). Elita la Pareto nu pare a avea valori proprii, nu este capabilă a se constitui într-o *cultură* care să cuprindă un discurs identitar, semne de marcă, un scenariu reproductiv care să-i protejeze poziția și s-o convertească în putere de decizie sau măcar în influență socială. Totuși, una dintre principalele contribuții ale lui Pareto rămâne *teoria circulației elitelor*. Teza sociologului italian rezidă din faptul că, întrucât reprezintă interese particulare, elitele intră în declin odată cu apariția altor interese dominante. Revoluțiile sunt efectul blocării schimbului de elite, respectiv, al înlocuirii elitelor vechi cu altele care reprezintă noile interese. Concluzia lui Pareto este că, în societățile moderne circulația continuă a elitelor împiedică formarea unei clase dominante, stabilă și închisă, cum credea Karl Marx (Ioncioaia 1996, 59).

Contemporanul lui Pareto, Gaetano Mosca, jurist și practicant, reprezentat al instituțiilor politice, observă importanța pe care o are organizarea și structurarea unei elite. Caracteristica fundamentală a unei elite este mai cu seamă capacitatea sa organizatorică, un anumit mod de a fi și de a se constitui ca structură de putere. G. Mosca a încercat să demonstreze inevitabilitatea divizării societății în două grupe inegale: **1.** Clasa conducătoare, puțin numeroasă, monopolizează puterea și se bucură de avantajele acesteia; **2.** Clasa condusă, numeroasă, guvernată și condusă de prima (Mosca 1998, 57-58).

Cercetătorul Ilie Bădescu scrie că după Mosca clasa conducătoare se distinge de mase prin organizarea sa și prin posedarea de către indivizi a unor calităților și capacităților deosebite. Sursele puterii la început erau vitejia militară, bogăția și cunoștințele teologice, de ele fiind legate trei forme ale aristocrației – militară, financiară, bisericăscă. Treptat însă, tot mai mult sporește însemnătatea capacităților intelectuale, a studiilor, a iscusinței de a conduce. Capacitatea de a conduce, în opinia lui Mosca, constituie criteriul definitoriu în selectarea indivizilor pentru elită, aceasta presupunând anumite calități personale care sunt cele mai adecvate pentru exercitarea funcției de conducere într-o epocă sau alta (Bădescu 2008, 535-536).

Teoriile elitiste apar la fondatori ca exprimând dorința de a construi o teorie alternativă la proiectele democratice ale epocii. În același timp teoria elitelor pare a fi la jumătate de drum între o teorie a puterii și o teorie socială. Ele pun accentul pe natura fatal ierarhică a societății umane, ca și pe distribuția inegalitară a puterii. De fapt, în baza celor expuse de Pareto și Mosca putem concluziona faptul că participarea maselor la exercitarea puterii este un lucru irealizabil. Astfel, putem spune că puterea elitelor este un lucru firesc și o necesitate pentru dirijarea maselor.

Înainte de al Doilea Război Mondial, elitele n-au constituit propriu-zis o temă istoriografică în România, deși sub anumite aspecte ea a fost abordată de A.D. Xenopol, N. Iorga, V. Pârvan și alți istorici, mai ales în ceea ce privește relația dintre personalități și mase. Era un fel mai mult speculativ decât sistematic de a căuta răspunsuri la o chestiune oricum inevitabilă și deja presantă în epocă. Tema elitelor a devenit vizibilă în istoriografia română la finele sec. al XIX-lea și în primele decenii ale sec. al XX-lea. Explicația trebuie căutată în procesul de maturizare profesională, ca și în problemele specifice născute în această perioadă de timp (Zub 1996, 49-50).

În studiul său Florea Ioncioaia afirmă că în lumea românească intrarea termenului de „elită” în limbajul uzual este o achiziție interbelică, legată, mai ales, de impactul proiectelor radicale de dreapta, care încercau să opună teoriei marxiste a rolului clasei muncitoare o teorie echivalentă, în care rolul principal trebuia să fie jucat de un grup de indivizi supra-dotați, supra-motivați de o conștiință a misiunii lor, în numele căreia trebuia să conducă restul societății (Ioncioaia 1996, 65).

Prima abordare directă asupra elitelor o face Gheorghe I. Brătianu, într-o conferință din 1933. Pentru el, elitele reprezintă „acele pături superioare, ridicate exclusiv pentru merit” (Brătianu 1933, 15). Istoria nu este doar o succesiune de mari momente, dar și de pături conducătoare. Fiecare mișcare revoluționară a dus după sine la schimbarea păturilor conducătoare. Brătianu spune că masele sunt a-cefale, nu se pot conduce singure, elitele fiind cele care posedă autoritate. Dar această elită trebuie să posedă în primul rând competențe practice, nu doar teoretice. Pentru Brătianu, rolul elitelor este de a media între putere și mase, de a le conduce, de a le disciplina pe acestea. Nu

este vorba de formarea unui „regim de castă”, ci de recunoașterea valorii și capacității personale, elita rămânând permeabilă de jos în sus tuturor elementelor capabile să se ridice prin muncă în rândurile acesteia (Ioncioaia 1996, 66-67).

O nouă concepție va aduce economistul și intelectualul G. Strat, pentru care elita îi cuprinde pe toți cei care se află în fruntea unei clase sociale. Pentru G. Strat, elitele nu se identifică cu aristocrația sau cu nobilimea, pentru că, deși se admite existența unei păтури distincte de restul societății, aceasta se recrutează din toate păturile acesteia, mai ales din rândul burgheziei. Prin urmare, criteriile de recrutare a elitelor pot fi bogăția, considerațiunea, iar ca o consecință – „prezumția de cultură sau educație” (Strat 1943, 30). El observă că fiecare grup social își creează propriile coduri, prin care își selectează membrii și prin care se distinge de restul societății. Acest criteriu diferă de la o societate, epocă la alta (epoca modernă – meritul social recunoscut). Rolul elitelor este esențial într-o societate, deoarece asigură nevoia de autoritate, de conducere, ca și coeziunea societății. În concepția lui Strat, declinul societăților este un declin al elitelor, un avans al maselor dezorganizate, al egalitarismului și deopotrivă al dictaturii (Ioncioaia 1996, 67-68).

Problema elitelor continuă să preocupe istoricii și sociologii, această temă rămânând una actuală și astăzi. Astfel, Fundația Academică „A.D. Xenopol” din Iași a dedicat în anul 1996 un volum special elitelor (Xenopoliana IV, 1996, 1-4). Din cercetătorii care s-au consacrat acestei teme pot fi nominalizați: Al. Zub, Stelian Tănase, Petru Bejan, Alexandru-Florin Platon, Cătălin Turliuc, Gheorghe Teodorescu, Florea Ioncioaia, Remus Câmpeanu, Simion Retegan, Ștefan-Mihai Ceaușu etc.

Elitele, în esența lor, sunt grupuri sociale, care trebuie privite ca unități distincte însă nu pot fi apreciate unilateral. Criteriile de selecție a membrilor elitei sunt multiple și sunt specifice în funcție de condițiile istorice, mediul în care se creează și de însuși valorile promovate de cei care urmează a forma elita.

Pentru studierea chestiunii cu tangență la elitele burgheze din Basarabia, exemplu ne vor servi negustorii angroșiști armeni și greci care, pe parcursul sec. al XIX-lea, au deținut poziții importante în comerțul basarabean, atât interior, cât și exterior.

Referindu-ne la Basarabia, odată cu anexarea ei în 1812 la Imperiul Rus, elita aristocratică și economică, în special comercială, este inclusă într-un nou sistem economic și politic, cel rusesc, fapt care a condiționat trăsături specifice de dezvoltare a societății în ansamblu, dar și a celor cu referință la procesul de constituire a elitelor. O trăsătură specifică a acestei elite va fi faptul că pe lângă componenta românească se va constitui o puternică componentă alogenă, reprezentată în cea mai mare parte din etnici greci și armeni care au migrat în regiune încă din secolul XVII-XVIII, iar alții în sec. al XIX-lea, pentru a beneficia de privilegii și cărora, pe parcurs, li se vor adăuga comercianții evrei, ruși, ucraineni, bulgari etc. Burghezia națională era în fază incipientă de constituire atât din cauza consecințelor generate de regimul suzeranității otomane, cât și ca urmare a insecurității ce a caracterizat regiunea timp de mai multe secole, inițial datorită prezenței tătarilor în imediata apropiere a graniței de est a Moldovei, iar ulterior datorită intervențiilor frecvente și dezastruoase ale armatelor țariste în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – prima jumătate a sec. al XIX-lea. În aceste condiții, este evident faptul că pe teritoriul viitoarei Basarabii nu se putea constitui o burghezie autohtonă, decât cu mici excepții.

Prin urmare, procesul de geneză și evoluție a burgheziei basarabene, în general, și a celei comercial-industriale, în particular, iar de aici și a elitei burgheze, a fost generat de multipli factori, atât de ordin economic, cât și de ordin politic, atât interni, cât și externi. Un loc aparte în acest sens îi revenea imigrației în Basarabia a negustorilor alogeni – armeni, greci, evrei, bulgari și a celor din guberniile interne ruse, mulți dintre care s-au transferat cu traiul în provincia nou-anexată, completând rândurile burgheziei comerciale basarabene. Nu mai puțin importantă este și poziția pe care a luat-o administrația imperială și regională în această problemă, inclusiv măsurile întreprinse de țarism în vederea statornicirii în Basarabia a negustorilor alogeni și creării unei elite burgheze comerciale cosmopolite.

După anexarea Basarabiei la Rusia, a sporit numărul micilor comercianți și al negustorilor mari angroșiști, îndeosebi al armenilor și grecilor pe piețele orașenești locale veniți nu numai din guberniile ucrainene și ruse, dar și de peste hotare. Prezintă interes istoria armenilor localizați în acest spațiu.

Armenii s-au așezat cu traiul pe teritoriul dintre Nistru și Prut mai ales în sec. al XVIII-lea (Айвазовский 1856, 554). A. Skalkovski menționează că încă până în 1779, când armenii au părăsit Crimeea și s-au transferat cu traiul pe râul Don, în gubernia Ekaterinoslav, formând colonia armenescă Nahicevan, mulți dintre ei s-au stabilit în sudul Basarabiei (cu sens de Bugeac), în orașele-porturi Akkerman, Ismail, Chilia, la fel în Căușeni, Ganchișle, Tatar-Bunar și chiar în Hotin și Balta pentru a se ocupa cu comerțul (Скальковский 1850, 286). Unii armeni s-au strămutat în Basarabia din Polonia, așezându-se cu traiul în județele Hotin și Iași (Скальковский 1850, 292). La începutul sec. al XIX-lea armenii mai locuiau și în localitățile Orhei, Telenești etc.²

După anexarea în 1791 la Rusia a teritoriilor din partea stângă a Nistrului, pe aceste teritorii apar un șir de noi centre comerciale – Grigoriopol³, Dubăsarii Noi (Шмидт 1863, 61; Кочергин 1911, 11, 25-26), care întrețin strânse legături comerciale cu Moldova și Țara Românească, iar după anexarea teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus, au găsit în Basarabia posibilități mari de îmbogățire.

La început, populația armenescă statornicită în Chișinău și încadrată în comerțul interior și exterior al Basarabiei era numeric neînsemnată. În 1795, la Chișinău, au fost impuse impozitului circa 55 de prăvălii și 30 de cârciume, iar proprietarii acestora au plătit un impozit de 1696 lei, dintre care – 800 de lei au plătit moldovenii, 720 – evreii, 96 – sârbii și 80 de lei – armenii (Мунтян 1971, 270). Majoritatea negustorilor armeni care locuiau în Basarabia aveau viză de reședință, de regulă, în orașele din sudul Basarabiei, sau în guberniile limitrofe ucrainene.

La începutul sec. al XIX-lea la Chișinău și în alte orașe ale Basarabiei au început a se strămuta cu traiul mulți negustori armeni, greci și evrei din Imperiul Austriac și din Moldova de peste Prut. Administrația rusă din Principate depune eforturi considerabile în atragerea negustorilor străini pe piața moldovenească. Astfel, numai în ianuarie 1810 la Chișinău au primit cetățenie rusească patru armeni, care s-au transferat aici cu

traiul din Imperiul Austriac⁴. Asemenea exemple în izvoarele de arhivă se întâlnesc destul de frecvent. Totuși, în pofida acestui fapt, la momentul anexării teritoriului dintre Prut și Nistru la Imperiul Rus populația armenescă din Basarabia era numeric neînsemnată – aproximativ 400 de familii (Лашков 1912, 59). Explicația este una simplă. După fondarea coloniei Grigoriopol mulți armeni (aproximativ 507 familii) din orașele Ismail, Akkerman, Chilia, Căușeni și Bender s-au transferat cu traiul în acest oraș nou, pentru a beneficia de privilegiile comerciale acordate acestui oraș (Ананян 1969, 38-41).

După anexarea Basarabiei la Rusia și acordarea de către țarismul rus provinciei nou-anexate a unui șir de privilegii, inclusiv a celor comerciale (Жуков 1964, 172-173), a sporit numărul micilor comercianți și al negustorilor, îndeosebi al grecilor, al bulgarilor și al evreilor pe piețele orașenești locale, veniți nu numai din guberniile ucrainene și ruse, dar și de peste hotare. Către 1817 numărul armenilor stabiliți cu traiul în Basarabia constituia 2738 de persoane (544 familii), sau 0,25% din toți locuitorii provinciei. Partea considerabilă a populației armenesti era concentrată în câteva județe: Orhei – 229 familii, Bender – 153, Ismail – 96, Hotin – 34 și Iași – 32 familii (Зеленчук 1979, 220).

Dar cea mai numeroasă era obștea armenescă din Chișinău, unde armenii dețineau poziții importante atât în comerțul interior, cât și în cel exterior. Conform tabelului de taxare privind impozitul bir⁵ și prestațiile locale pe anul 1818, obștea armenescă din Chișinău constituia 101 familii⁶. Mulți armeni s-au transferat cu traiul în Basarabia la începutul sec. al XIX-lea, având sprijinul autorităților imperiale. Conform decretului imperial din 30 ianuarie 1802, armenilor din Grigoriopol li se permitea stabilirea cu traiul în alte orașe. Obținând acest drept, mulți din ei au părăsit acest oraș și au trecut cu traiul în Chișinău. Șefii obștii armenesti din Chișinău Kalos Bogdasarov, Gadji Vemson, Marderos Cernitov și Kirkar Gadji Bogdasarov scriau la 6 septembrie 1821 că „...încă până la ocuparea regiunii Basarabiei de oștirile rusești au venit împreună cu alți

² ANRM, F. 5, inv. 2, d. 743, f. 35-35 verso.

³ Orașul armenesc, cu statut de colonie, Grigoriopol a fost fondat oficial conform decretului Ecaterinei a II-a din 12 octombrie 1794 (Ананян 1969, 42, 83).

⁴ ANRM, F. 1, inv. 1, d. 1906, f. 17-18.

⁵ Bir – impozit direct la care era impusă majoritatea populației Basarabiei. Mărimea birului depindea de nivelul de avere a contribuabilului.

⁶ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 57, f. 34-35 verso, 82.

armeni din orașul Grigoriopol (gubernia Herson) în orașul Chișinău, unde s-au statornicit cu traiul, se ocupă cu comerțul și achită împreună cu alți locuitori dările și prestațiile⁷. Din Grigoriopol s-au strămutat în Chișinău 26 de familii armenesti, care s-au așezat în sectoarele I și IV ale orașului Chișinău și se ocupau în special cu comerțul⁸.

În obștea armenească din Chișinău au intrat și supușii-turci armeni, care au venit „...în 1816 din Principatul Moldova la invitația armenilor din Grigoriopol⁹. Fiind însă în primul rând negustori, ei nu s-au transferat în Grigoriopol, care în acel timp începuse treptat să cedeze pozițiile de centru comercial portului Odesa, dar au preferat să rămână în Basarabia (fiind, probabil, atrași de privilegiile comerciale acordate negustorilor basarabeni), unde în 1817, au acceptat cetățenia rusă și au primit dreptul „...de a locui în Chișinău și de a se ocupa liber cu comerțul¹⁰. Conform datelor din 21 decembrie 1820, acești armeni constituiau 17 familii (92 persoane)¹¹.

Între anii 1818-1820 în Chișinău se numărau deja 116 familii de armeni; anual ei plăteau 1740 lei bir și 1044 lei prestații locale¹².

Transferarea pe teritoriul Basarabiei a armenilor din Grigoriopol, precum și a celor de peste hotare poate fi explicată prin faptul că până în 1831 negustorii locali nu erau divizați în gilde comerciale și aveau dreptul, conform vechilor obiceiuri moldovenești, de a practica liber atât comerțul interior, cât și cel exterior¹³.

Izvoarele de arhivă confirmă că după anexarea Basarabiei la Rusia moldovenii ca negustori nu prezentau o categorie socială aparte, care s-ar fi evidențiat din categoriile de bază ale populației. De aceea, în prima jumătate a sec. al XIX-lea burghezia comercială din Basarabia se va forma, în fond, din negustori alogeni – armeni, greci, evrei, bulgari, inclusiv din cei veniți de peste hotare și din guberniile ucrainene și ruse. Aceasta se lămurește parțial prin faptul că, potrivit tradițiilor seculare, ocupația de bază a moldovenilor era agricultura și creșterea vitelor. Încă D. Cantemir menționa că printre moldoveni rar care este negustor, „...căci ei orice negustorie socotesc că

este lucru de rușine, osebit numai de neguțătoria de pâine, care o fac ei pe moșiile lor” (Cantemir 1975, 151). Aceeași constatare o face la începutul sec. al XIX-lea și cercetătorul P. Kunițki, care menționa că la moldoveni „...este o rușine să fii meșteșugar... Plugarul sau păstorul se bucură de o stimă cu mult mai mare, decât orișicare maestru (meșteșugar – n.a.)” (Куницкий 1813, 30). Considerăm însă că e insuficient a explica preponderența negustorilor străini în comerțul provinciei doar prin ireverența moldovenilor față de comerț. Cauza principală se cere a fi căutată în specificul dezvoltării social-economice a Moldovei în secolele precedente, determinate în mare parte de regimul de dominație turco-fanariot, în exploatarea maselor populare de către feudații locali și străini, în jafurile frecvente întreprinse de oștirile osmane și în dezastrul economic pricinuit Țărilor Române în urma ostilităților ruseturce din a doua jumătate a sec. al XVIII-lea - începutul sec. al XIX-lea. O influență negativă a avut-o și faptul că țăranii moldoveni erau obligați să asigure Poarta cu pâine, legume, materiale de construcție etc. la prețuri fixe – dictate de Istanbul¹⁴. În același timp exista interdicția la exportul peste hotare a unui șir de mărfuri locale; alături de vămile de frontieră erau păstrate vămile interne; sistemul de concesiune etc. Toate aceste împrejurări frâneau procesul acumulării inițiale de capital, formării burgheziei comerciale, atragerii țăranilor în relațiile de piață.

Armenii și grecii dețineau poziții importante în comerțul interior și exterior, îndeosebi în sudul Basarabiei, unde obștea armenească era destul de numeroasă. În 1813, șeful vămilor de control N. Baikov, caracterizând orașul Akkerman, scria că „mulți negustori greci, armeni și evrei s-au așezat aici folosindu-se de avantajele așezării geografice”, că ei se ocupă nu numai cu comerțul interior, dar și exportă „...diferite produse pentru a le vinde la Odesa și în gubernia Herson¹⁵.

Numărul negustorilor alogeni – armeni, greci, evrei, bulgari, precum și al celor veniți din guberniile interne ruse în orașele-porturi din sudul Basarabiei era destul de impunător. Datele privind repartizarea prăvăliilor în orașul Ismail conform grupurilor etnice sunt sistematizate în *Tabelul 1*.

⁷ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 19.

⁸ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 25-26.

⁹ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 13 verso.

¹⁰ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 6.

¹¹ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 3-4 verso.

¹² ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 13.

¹³ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 41-42.

¹⁴ Arhiva Istorică de Stat a Rusiei (AISR), F. 560, inv. 12, d. 59, f. 116; Arhiva Istorică Militară de Stat a Rusiei (AIMSR), F. 437, d. 650, f. 130.

¹⁵ AISR, F. 19, inv. 3, d. 129, f. 222.

Tabelul 1

Categoriile de populație și numărul de prăvălii comerciale în orașul Ismail în 1817*

Categoriile de populație	Numărul total		Raportul, în %		Cota prăvăliilor conform apartenenței etnice, în %
	Populație	Prăvălii	Populație	Prăvălii	
Armeni	272	37	3,5	19,9	13,6
Evrei	173	21	2,2	11,3	12,1
Greci	131	12	1,7	6,5	9,2
Bulgari	508	44	6,5	23,6	8,7
Velicoruși	1722	33	22,1	17,7	1,9
Moldoveni	1726	27	22,2	14,5	1,6
Ucraineni	3251	12	41,8	6,5	0,4
Total	7783	186**	100,0	100,0	2,4

* ANRM, F. 5, inv. 2, d. 495, f. 14 verso, 54, 88, 96 verso, 142 verso, 238 verso, 244 verso, 245.

** Celelalte 11 prăvălii aparțineau altor categorii de negustori.

Datele *Tabelului 1* relevă că armenilor, evreilor, grecilor și bulgarilor, care constituiau un număr de doar 1084 (13,9%) locuitori, le revenea 144 de prăvălii (61,3%) din numărul total de 186, velicorușilor în număr de 1722 (22,1%) – 33 (17,7%), moldovenilor în număr de 1726 (22,2%) – 27 (14,5%) și ucrainenilor în număr de 3251 (41,8%) – doar 12 prăvălii (6,5%).

Armenii, grecii și evreii din Basarabia se ocupau, în primul rând, cu comerțul și meșteșugăritul, alții, mai puțini la număr, cu pomicultura și viticultura și doar partea cea mai mică cu agricultura. În Ismail locuiau 73 familii de armeni (272 locuitori), uniți în obștea armenească ce posedea 62 case de locuit, o cafenea, un magazin și 37 prăvălii¹⁶. Din numărul total de familii 15 se ocupau cu activitatea comercială, 27 – cu comerțul cu amănuntul, 26 – cu meșteșugăritul, 2 – cu giuvaiergia, 2 – cu croitoria și tăbăcăria, una – deținea o cafenea¹⁷. Mulți din ei erau destul de bogați. Astfel, armenii Hadji Mandrov și Antip Nangaji, care se ocupau cu comerțul cu amănuntul, dețineau: unul – 4 prăvălii, celălalt – 3 prăvălii; Berdos Mogardicev avea în proprietate un magazin și o prăvălie, iar Karabet Hadji Markarov – 2 clădiri și o prăvălie¹⁸.

Mulți din ei, în anii '30-'40 ai sec. al XIX-lea au devenit negustori destul de bogați de gilda întâi (Karabet Hadji Markarov, spre exemplu), care exportau peste hotare cantități însemnate de ce-

reale, iar capitalul lor comercial depășea suma de 100 mii ruble argint¹⁹.

Negustorii armeni din Chișinău dețineau poziții importante nu numai în comerțul interior, ei erau strâns legați și de piața internă moldovenească, cu care erau demult cunoscuți. În anul 1820 negustorii armeni din Chișinău Z. Hristovici, N. Lebedev, C. Sardatianov, Ovanes și Mardiras Rușciuplu ș.a. au înaintat în Duma orașenească din Chișinău cererea de a li se elibera certificate comerciale pentru exportul mărfurilor basarabene peste hotare²⁰. Pentru exportul mărfurilor peste hotare autoritățile vamale cereau „certificate eliberate de autoritățile locale prin care s-ar confirma că ei într-adevăr fac comerț în baza capitalului propriu”²¹. Aceasta cauza prejudicii negustorilor. De aceea, în mai 1820, la insistența negustorului armean Ovanes Rușciuplu, autoritățile locale au fost nevoite să recunoască că „în Basarabia nu există anumite dispoziții privind înscrierea negustorilor în ghilde, din care considerent tuturor locuitorilor băștinași ce se ocupau cu activitatea comercială... li se acordă dreptul liber de a practica comerțul exterior, însă fără nici un fel de privilegii care i-ar deosebi unii de alții”²². Prin urmare, faptul că burghezia comercială din Basarabia nu era stratificată, ca cea din guberniile interne ruse, în ghilde comerciale și dispunea de dreptul la comerțul exterior atrăgea în teritoriu diferiți negustori de peste hotare și din guberniile interne ruse.

¹⁶ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 495, f. 96 verso.

¹⁷ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 495, f. 89 verso-96 verso.

¹⁸ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 495, f. 89 verso, 90-90 verso, 91 verso.

¹⁹ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 3200, f. 25 verso.

²⁰ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 103, f. 1, 3, 8, 11 etc.

²¹ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 86, f. 116 verso.

²² ANRM, F. 5, inv. 1, d. 86, f. 116-116 verso.

Dacă în alte gubernii ale Rusiei negustorii exportau din Basarabia în special produse agricole, apoi peste hotare – în Moldova de peste Prut – ei exportau pe cale de tranzit mărfuri manufacturiere și industriale din Ucraina și Rusia, din Basarabia – produse animaliere, pește; în Imperiul Austriac – vite și produse animaliere, pește și icre de pește, seară, miere, în mici cantități seară și porumb (Неболсин 1835, 130, 133).

Din Imperiul Austriac și Moldova de peste Prut negustorii importau în Basarabia mărfuri industriale, sare, vinuri, piatră de moară, butoaie etc. Influențați încă de tradițiile vechi, locuitorii Basarabiei aveau necesitatea în obiecte de tip răsăritean, în special în obiecte de uz casnic turcesc, care erau aduse din Moldova de peste Prut. De acest fapt și țineau cont negustorii armeni. Spre exemplu, în anii '20 ai sec. al XIX-lea la Chișinău comercializa mărfuri manufacturiere turcești armeanul Ștefan Dzardzuki, care avea în arendă o clădire și o prăvălie; el vindea mărfuri turcești încă până la anexarea Basarabiei la Rusia²³.

Mulți armeni din Imperiul Austriac și din Moldova de peste Prut se mai ocupau în Basarabia, în afară de comerț, și cu meșteșugăritul; până la adoptarea tarifului vamal din 1822, mânau în stepile din Basarabia „...numeroase herghelii de cai și vite cornute... și plăteau mari sume pentru pășunat” (Сабыров 1830, 26).

Orașul Chișinău era centrul principal al comerțului basarabean. Aici se concentrau nu numai negustori străini și din guberniile interne ale Rusiei, dar și negustori armeni din alte orașe ale Basarabiei. Mulți din ei practicau doar temporar comerțul în provincie. Astfel, în 1819-1820 la Chișinău se ocupa temporar cu comerțul armeanul Șagovat Popov, negustor din Akkerman care dispunea de o plantație de viță-de-vie și vindea vin²⁴. Cu comerțul se ocupa și armenii din orașelul Orhei: Berdos Bogosov, Baskan Bogosov, Sarkiz Malbaș, Sarkiz Kivorkov²⁵. În 1830 în Chișinău se ocupa cu comerțul armeanul Karabet Ovagimov, negustor din Akkerman etc.²⁶

În studierea problemei privind activitatea comercială a negustorilor alogeni pe piețele din Basarabia, în special a negustorilor armeni și greci

din alte gubernii ale Rusiei și transformarea lor în elită comercială, o însemnătate deosebită au certificatele comerciale, eliberate negustorilor de guvernul regional, astfel acordându-li-se dreptul de a exporta mărfuri din Basarabia. În ele se indica locul de trai al negustorului, cantitatea mărfii exportate, locul de unde a fost ea procurată, vama și localitatea unde urma să fie exportată etc.

Negustorii armeni procurau produsele agricole la târgurile și iarmaroacele din Basarabia și nemijlocit din localitățile sătești pentru a le exporta în guberniile Rusiei și peste hotare. Cumpărau în mare cantități mărfuri basarabene și le exportau peste Nistru negustorii armeni din Grigoriopol C. Manukov, K.G. Bogdasarov, M. Agapov, S. Melkanov, A. Guliusanov, G. Seghidur, A. Arakelov ș.a. În anul 1823 negustorii armeni din Grigoriopol K.G. Bogdasarov și G. Seghidur au cumpărat de la diferiți locuitori ai județului Orhei 1796 mii de nuci, 1830 ocale²⁷ de prune uscate, 120 ocale de coarne uscate și 1300 de vedre²⁸ de vin și le-au exportat peste Nistru în guberniile ucrainene²⁹. În 1824 armeanul Ariutiunov a cumpărat din județul Iași 1140 vedre de vin și 7000 ocale de prune uscate, iar A. Guliusanov a cumpărat din județul Orhei 380 mii de nuci și 4940 ocale de prune uscate și le-au exportat prin vămile de la Dubăsari și Parcani în gubernia Herson³⁰.

Având drept scop valorificarea cât mai rapidă a teritoriului nou-anexat, în vederea folosirii cât mai urgente a potențialului lui economic și creării pe teritoriul Basarabiei a unui sprijin social, țarismul creează condiții favorabile pentru pătrunderea și statornicirea pe teritoriul provinciei a negustorilor din alte gubernii și de peste hotare – îndeosebi a armenilor, rușilor, grecilor, ucrainenilor, evreilor, acordându-le, deopotrivă cu negustorii locali, un șir de privilegii și înlesniri. Conform hotărârii Consiliului de Miniștri din 28 noiembrie 1816, se permitea exportul mărfurilor basarabene în

²³ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 157, f. 34.

²⁴ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 17, 30.

²⁵ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 39 verso.

²⁶ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 486, f. 22.

²⁷ Oca – unitate de măsură pentru capacități (lichide și solide) și pentru greutate, menționată în documente încă din prima jumătate a sec. al XVII-lea. În Moldova, oca pentru lichide echivala cu 1,520 litri (Instituții 1988, 335). La 1816, în Basarabia, 1 ocală era egală cu 3 funți (după alte surse – cu 3,1 funți) (ANRM, F. 5, inv. 1, d. 295, f. 2-2 verso).

²⁸ Vadră – unitate de măsură moldovenească, egală cu 8 ocale (ANRM, F. 3, inv. 1, 1825, d. 441, f. 223). Potrivit altor surse o vadră moldovenească era egală cu 1,2 vedre rusești, sau cu 15 litri (Положение 1962, 572).

²⁹ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 168, f. 76, 554.

³⁰ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 196, f. 925; d. 198, f. 465.

guberniile ruse fără plata taxei vamale³¹. Pentru exportul lor trebuiau prezentate doar certificatele comerciale, care urmau să confirme că marfa este produsă în Basarabia, stabilindu-se un termen de două săptămâni pentru exportul ei prin oficiile și posturile vamale de la Nistru³².

În perioada 1817-1826, din cele 432 certificate comerciale, eliberate negustorilor ucraineni de către guvernul regional pentru exportul mărfurilor basarabene peste Nistru, 52 (12,3%) au fost eliberate armenilor din Grigoriopol în baza cărora ei au exportat în guberniile limitrofe 5418000 și 10 mii ocale de nuci, 156 mii ocale de prune, 142 ocale de mere, 47 mii ocale de prune uscate, 120 ocale de coarne uscate, 3,5 mii vedre de vin, 5 mii ocale de tutun, 12 ocale de varză, 3,4 ocale de ceară și alte produse agricole³³.

În cantități mai mici negustorii armeni din Grigoriopol cumpărau din Basarabia și exportau peste Nistru vite și produse animaliere, sare și pește, obiecte meșteșugărești și produse ale sectorului silvic. În 1820 negustorul armean din Grigoriopol Gadji Simion Bogdasarov a cumpărat din Chișinău și a expediat peste Nistru 100 de vaci și 2500 de oi³⁴. Între anii 1817 și 1820 negustorii armeni M. Agamovici, K.G. Bogdasarov, Z. Kirkarov ș.a. au exportat în guberniile ucrainene 3800 ocale de cașcaval, 4000 ocale de brânză, 150 piei neprelucrate etc.³⁵ Acești negustori au mai cumpărat din Chișinău și de la locuitorii diferitelor județe ale Basarabiei pentru a exporta peste Nistru 500 ocale de alabastru, 1000 de conovoace³⁶, 400 de lopeți, 600 osii de lemn, 250 funii din in, 60 scânduri din stejar, 15 roți din stejar și alte obiecte meșteșugărești³⁷.

De comercializarea mărfurilor autohtone în guberniile interne ruse se ocupau și negustorii altor colonii armenesti. Spre exemplu, în 1820 negustorul Liusparanov din colonia armenescă Nahicevan a cumpărat de la locuitorii județului Orhei

1100 puduri de prune uscate și 300 mii de nuci și le-a exportat în gubernia Ekaterinoslav³⁸.

Dar prin hotărârea Consiliului de Miniștri din 28 noiembrie 1816 negustorilor de peste Nistru, implicați în comerțul cu Basarabia, li se creau anumite greutăți în ce privește importul mărfurilor rusești în Basarabia, deoarece acestea erau impuse taxelor vamale. În pofida acestui fapt, cerințele crescânde ale pieței interne basarabene în mărfurile industriale și de manufactură ruse asigurau negustorilor mari avantaje, de care se străduiau să beneficieze toți negustorii alogeni. Din guberniile interne ale Rusiei în Basarabia erau importate așa-numitele „mărfuri rusești”: țesături de lână, mătăsuri și bumbac, metale și obiecte din metal, veselă, blănuri, articole de piele, galanterie și, parțial, produse agricole – în special semințe, făină etc. Astfel, în octombrie 1823 armeanul Minos Arzumanov, negustor din Grigoriopol, a adus pentru vânzare prin vama de la Dubăsari în Basarabia, în 53 de care, 1500 puduri de metal plat, 64 puduri de metal pentru roți, 1500 puduri de grâu (*сарацинское пшено*) și 606 puduri de icre negre tescuite³⁹.

Mulți negustori armeni din Grigoriopol se ocupau în Basarabia cu comerțul permanent și cu meșteșugăritul. Între anii 1819 și 1822 în orașul Chișinău comercializau permanent „mărfuri prețioase”⁴⁰ armenii A. Mogordicev, C. Titosov, K.G. Bogdasarov, T. Mederdicev, I. Lusinov, C. Amvelov, C. Halifov, A. Lusinov, C. Lusinov; cu comerțul cu amănuntul se ocupau N. Ovanesov, C. Asnevesov, C. Amvelov, C. Halifov, A. Lusinov, C. Lusinov; practicau comerțul cu mărfuri de băcănie – M. Ovanesov, S. Melkanov, S. Agopcin și G. Bogdasarov; cizmăria – A. Ovedinov, A. Hizerov, M. Sarkizov, M. Mirderov, H. Kivorkov; C. Tiutiunov deținea un han⁴¹.

După adoptarea la 14 noiembrie 1824 a reformei ghildelor, conform căreia negustorii din guberniile ruse erau obligați să se înscrie în gildele comerciale, negustorii armeni din Grigoriopol (cei bogați) au început să părăsească orașul. Negustorii, ale căror interese comerciale erau legate de piețele din Moldova de peste Prut și din Ba-

³¹ ANRM, F. 5, inv. 5, d. 15, f. 126-1126 verso.

³² ANRM, F. 5, inv. 2, d. 690, f. 6 verso-7.

³³ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 12-304; inv. 2, d. 391, 438, 715; inv. 3, d. 447, 673.

³⁴ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 88, f. 496.

³⁵ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 18, f. 112; d. 21, f. 704; d. 79, f. 388, 413.

³⁶ *Conovoc* – vas din lemn ce înlocuia la moldoveni căldarea. Găleată pentru mulsul oilor (AIMSR, F. AMS, d. 18589, p. I, f. 68).

³⁷ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 19, f. 217; d. 79, f. 413, d. 160, f. 373.

³⁸ ANRM, F. 5, inv. 1, d. 89, f. 197.

³⁹ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 195, f. 23.

⁴⁰ „Mărfuri prețioase” – țesături rusești din bumbac, lână, in și mătase (Аксаков 1858, 161).

⁴¹ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 105, f. 17-20 verso; d. 160, f. 6; d. 218 “a”, f. 2-3 verso.

sarabia, au început să se stabilească cu traiul în Chișinău și în alte orașe și târguri ale Basarabiei, completând rândurile burgheziei comerciale basarabene. Ocupându-se în Chișinău cu comerțul, ei devin deținători ai bunurilor imobiliare și ai prăvăliilor comerciale, considerându-se doar formal cetățeni ai orașului Grigoriopol (Ананян 1969, 194-195)⁴².

Pornind de la considerentul că Basarabia era separată de guberniile interne ruse prin cordonul sanitaro-vamal de la Nistru, iar Regulamentul ghilldelor din 1824 permitea dreptul la comerțul exterior doar negustorilor mari angroșiști, de gilda întâi și a doua, țarismul acordă noi privilegii acestor categorii de negustori⁴³. În ianuarie 1826 Consiliul de Miniștri le-a permis „negustorilor din Rusia, fără a lua în considerație apartenența de gildă, să transporte prin oficiile și posturile vamale de la Nistru mărfurile rusești și basarabene, în afară de vin și rachiu”⁴⁴. În anul 1827 în Basarabia este aplicat decretul Senatului Guvernant ce-i scutea în decurs de un an de plata impozitelor pe negustorii ruși de gilda a 2-a și a 3-a și pe negustorii străini ce s-au așezat cu traiul în orașele privilegiate din Novorosia (ПЦЗРІ 1830, 1078-1080). Aceste privilegii au contribuit la atragerea în comerțul Basarabiei a negustorilor din guberniile ucrainene și ruse – îndeosebi a armenilor din Grigoriopol, interesați și strâns legați de piața basarabeană.

În 1830 în Chișinău se ocupau cu comerțul negustorii armeni din Grigoriopol Gadji Asvadur Merzunov și Arutiun Muradov, care dispuneau în oraș de bunuri imobiliare, aveau vii și livezi imense și comercializau „mărfuri prețioase”. Sarchiz Melkanov și Cerchez Kirkarov aveau în proprietate clădiri și prăvălii, făceau comerț cu mărfuri de băcănie; Carabet Arakelov și Mardiras Agapov la fel dispuneau de bunuri imobiliare, aveau în posesie loturi de viță-de-vie și dădeau în chirie prăvălii comerciale, cârciumi, vindeau în prăvălii „mărfuri prețioase”⁴⁵. Anume în persoana acestor negustori se va cristaliza în Basarabia elita comercială.

⁴² ANRM, F. 75, inv. 1, d. 121, f. 13-14 verso.

⁴³ Începând cu anul 1829, orașului Ismail i-au fost acordate privilegii pe o perioadă de 25 ani, în baza unor principii ca și portului Kerci în 1826 (AISR, F. 571, inv. 1, d. 769, f. 92-92 verso).

⁴⁴ AISR, F. 560, inv. 4, d. 337, f. 4.

⁴⁵ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 58 verso, 59 verso; d. 486, f. 22.

Negustorii alogeni – greci, armeni și evrei, cauza mari prejucii nu numai negustorilor moldoveni, în număr mic, dar și populației sătești și orășenești, de la care procurau diferite mărfuri și produse alimentare. Generalul rus Kozacikovski scria în această privință în martie 1819 în raportul „Descriere succintă a Basarabiei” că „...toate sferile comerțului au fost acaparate de greci și evrei care i-au oprimat pe moldovenii molatici și ursuzi în speculații și au devenit unicii negustori”⁴⁶. Despre atitudinea evreilor, grecilor și armenilor față de comerț putem judeca după același raport al generalului Kozacikovski, care, expunându-și părerile asupra asigurării armatei ruse cu pâine, atenționa organele centrale că „...trebuie neapărat să fie evitate orice relații cu evreii care sunt avizi, lacomi și foarte mult prigonesc poporul amăgindu-l la cântar... și, pe cât e posibil, și cele cu arendașii greci și armeni, mari meșteri de a transforma 500 de lei în 100 de mii în zece ani”⁴⁷.

Destul de puternice erau pozițiile negustorilor armeni și greci în orașele-porturi Ismail și Reni. Aceasta, datorită veniturilor considerabile pe care le obțineau negustorii din aceste orașe de la vânzarea cerealelor, care constituia cea mai mare parte a comerțului exterior și interior a Basarabiei. În 1813, 42 negustori din Ismail, în mare parte greci, armeni și evrei, precum și din Nejin, Odesa, Tulcin etc. au exportat peste hotare 21767 cetverturi⁴⁸ de grâu, 1480 cetverturi de mei, 344 cetverturi de porumb, 171 cetverturi de fasole, 1158 puduri de seu, 3568 puduri de brânză, 150 puduri de unt, 150 puduri de pește sărat și alte mărfuri⁴⁹. Astfel, negustorul grec din Nejin Ivan Toratii a expediat prin Ismail în 5 rate 3949 cetverturi de grâu⁵⁰.

Această tendință a continuat pe întreg parcursul sec. al XIX-lea. Spre exemplu, în 1831 cu comerțul exterior în Ismail se ocupau 58 de negustori, în fond armeni și greci, iar în Reni – 25 de negustori⁵¹. Aceștia erau, de regulă, negustori bo-

⁴⁶ AIMSР, F. AM, inv. 182^{3a}, cert. 7, f. 12.

⁴⁷ AIMSР, F. AM, inv. 182^{3a}, cert. 7, f. 22-23 verso.

⁴⁸ *Cetvert* – veche măsură de capacitate utilizată în Rusia, de regulă, pentru cereale, egală cu: *secara* – 8 puduri 34 funți; *grâul de toamnă* – 9 puduri 25 funți; *grâul de primăvară* – 9 puduri 7 funți; *ovăzul* – 5 puduri 25 funți; *meiul* – 7 puduri 17 funți; *mazărea* – 10 puduri și *porumbul* – 5 puduri. Un pud este egal cu 16,38 kilograme (Энциклопедический 1903, 736). La începutul sec. al XIX-lea în Moldova un cetvert era egal cu 7,5 puduri pentru făină, crupe și orz și cu 8 puduri pentru ovăz (ANRM, F. 1, inv. 1, d. 8, f. 518-518 verso).

⁴⁹ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 141, f. 7-8.

⁵⁰ ANRM, F. 5, inv. 2, d. 141, f. 7.

⁵¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 4-4 verso.

gați angroșiști. Cantități mari de cereale exportau peste hotare negustorii de ghilda întâi din Ismail A. Milanovici, D. Karavasili, L. Galeardi, N. Iliadi, C. Hadji-Markarov, de ghilda a doua – F. Tulicianov, G. Verii, G. Sidera etc., al căror capital comercial depășea în 1839 mai mult de 100 mii ruble⁵². Veniturile impunătoare pe care le căpătau negustorii din aceste și alte orașe ale Basarabiei erau asigurate și de legăturile strânse pe care ei le întrețineau cu portul Odesa, unde, conform afirmațiilor Administrației Regionale, anual erau transportate pe Nistru și diferite căi terestre cantități mari de cereale⁵³.

Capitalurile comerciale, ca și întreg exportul peste hotare al cerealelor și al altor mărfuri, erau concentrate în mare parte în mâinile negustorilor greci, armeni, bulgari, ruși, ucraineni etc. În 1831 doar capitalul comercial declarat pentru înscrierea în ghidele comerciale a negustorilor din Ismail, Reni și Chilia constituia 3582000 ruble asignate⁵⁴. Este semnificativ faptul că în Ismail și Reni, spre deosebire de celelalte orașe ale Basarabiei, în special Chișinău, numărul negustorilor evrei era destul de mic. Izvoarele ce reflectă diferite aspecte ale vieții economice și sociale a orașului Ismail din anii '30 ai sec. al XIX-lea atestă că „...evreei se ocupă în particular cu comerțul mărunț”⁵⁵ și erau agenți ai negustorilor armeni și greci.

O parte considerabilă de cereale destinate pentru export prin porturile Ismail și Reni negustorii angroșiști le cumpărau din coloniile bulgare, folosind pentru această diferite unități de măsură a greutateii, în special chila moldovenească⁵⁶, înșelându-i pe producători la cântar. Oficialitățile din

Ismail îi scriau în mai 1837 guvernatorului militar al Basarabiei Fiodorov că coloniștii bulgari ce întrețin relații comerciale permanente cu orașele Ismail și Reni, din diversitatea produselor lor, cel mai frecvent exportă cantități foarte însemnate de cereale. Acestea constituie ponderea cea mai însemnată a produselor agricole obținute de ei, care constituie cultura de bază de export peste hotare din aceste orașe, de care depinde, de fapt, în mare parte, asigurarea acestor orașe cu aceste produse, deoarece „...din alte localități ele nu pot primi asemenea cantități”⁵⁷. Autoritățile din Ismail scriau că producătorii „...suferă incomodități și pagube considerabile în timpul comercializării cerealelor în aceste orașe, din considerentul că negustorii, în timpul cântării cerealelor, folosesc măsuri de greutate false și arbitrar, totdeauna reduc cantitatea și le fură de la fiecare chilă, sau de la fiecare două cetverturi, contrar unității stabilite cetveric⁵⁸, până la două sau chiar mai multe unități”⁵⁹. Având în vedere faptul că celelalte unități de măsură și greutate fuseseră deja anulate, autoritățile din Ismail îi cereau lui Fiodorov să pună capăt samavolniciei negustorilor care încalcă dispozițiile guvernului și folosesc în interese meschine în comerț chila, cauzând în așa fel producătorilor de cereale mari prejudicii⁶⁰.

Prezintă interes tentativa negustorilor angroșiști, de ghilda întâi și a doua, din Ismail și Reni, în fond armeni și greci, de a monopoliza comerțul exterior cu cereale și alte mărfuri prin aceste porturi. La 14 noiembrie 1831, în raportul Dumei orașenești din Ismail, adresat generalului S.A. Tucikov se menționa că „...mulți negustori din orașul Tucikov, înscriși în categoriile ghidele pentru efectuarea comerțului în 1831, se plâng că vama portuară Ismail permite de a se ocupa cu comerțul tuturor industriașilor, fără nici o deosebire, atât autohtoni, cât și din alte orașe și străini, ce nu fac parte din ghidele comerciale și nu au dreptul la acest comerț”⁶¹. Ca rezultat, la 26 martie 1832, S.A. Tucikov s-a adresat șefului districtului vamal Ismail, Ignatiev, de a da dispoziție ca în comerțul exterior prin portul Reni să fie admiși doar acei negustori „...care vor avea certificate comerciale

⁵² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3200, f. 25 verso.

⁵³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2591, f. 380 verso.

⁵⁴ AISR, F. 560, inv. 7, d. 600, f. 2.

⁵⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2325, f. 38.

⁵⁶ *Chilă* – veche măsură de capacitate și greutate pentru cantitățile mari de cereale. În sistemul de măsuri al Țărilor Române *chila* a îndeplinit funcția de etalon, având ca submultipli: *banîța* (în Moldova – *dimirlia*) și *ocaia*. Mărirea chilei a variat mult, în funcție de porturi și regiuni, de volumul și greutatea cerealelor. Cea mai frecventă a fost chila de Istanbul, egală cu 18 ocale (Instituții 1988, 98); după alte surse – cu 18-22 ocale (Documente 1976, 331; Documente 1986, 378). În Basarabia, de regulă, o chilă de cereale era egală cu 20 de dimirlii, fiecare dimirlie era egală cu 12 ocale. În transpunere în unitățile de măsură rusești, o chilă constituia 2 ½ cetverturi, iar dimirlia – 37 ½ funți. Potrivit raportului Dumei orașenești din 8 iunie 1834, adresat guvernatorului civil al Basarabiei P.I. Averin, cea mai răspândită era chila egală cu 2 cetverturi (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2776, f. 1 verso-2), iar pentru măsurarea lichidului – 380 de litri. O chilă de porumb era egală cu 1,3 cetverturi (ANRM, F. 43, inv. 1, d. 30, f. 32).

⁵⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2776, f. 1.

⁵⁸ *Cetveric* – unitate de măsură pentru cereale și sare: constituia 1/4 dintr-un osmin și 1/8 dintr-un cetvert. Se mai practica și cetvericul mic, egal cu 1/12 dintr-un osmin sau 1/3 dintr-un cetveric obișnuit și 1/24 dintr-un cetvert (Энциклопедический 1903, 718).

⁵⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2776, f. 1-1 verso.

⁶⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2776, f. 2.

⁶¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 1.

ce le acordă dreptul la acest comerț⁶². De această decizie s-au folosit negustorii angroșiști de ghida întâi și a doua. La 13 mai 1832 negustorul de ghilda a doua Gherasim Petali s-a adresat generalului S.A. Tucikov cu plângerea de a nu permite negustorilor de ghilda a treia P. Katari, I. Periklis și S. Dionisii de a exporta peste hotare cereale din considerentul că „...ei n-au dreptul la asemenea comerț”⁶³.

Tendința negustorilor angroșiști, de ghida întâi și a doua, de a deține monopolul în comerțul exterior în mâinile lor, cât și decizia lui S.A. Tucikov din 26 martie 1832, a provocat nemulțumirea negustorilor mai nici, de ghida a treia. În 1831 în comerțul exterior prin porturile Ismail și Reni erau implicați 81 negustori, inclusiv 54 – în Ismail (deja negustori cunoscuți – Nicolae și Gherasim Veroti, Ivan Goiardi, Dmitri Karavasili, Nicolae Cordali, Karabet Markarov, Gheorghe Popandopulo, Artiom Avanesov, Dumitru Albu, Anastasie Dmitriev, Nicolae Iliadi, Andrei Caraman, Constantin Kuiundjolo, Panaiot Nalbandoglo, Mihailo Fotiano, Iakimi Piținio etc.) și 25 de negustori din Reni (inclusiv 2 negustori din Chișinău) (negustori cunoscuți – Vernali, Dobre, Davidoglo, Banari etc.)⁶⁴, majoritatea greci și armeni. La 28 mai 1832, 18 negustori din Ismail, în fond greci, s-au adresat cu o plângere generalului S.A. Tucikov în care scriau că, plecând de la considerentul că mulți din ei sunt înscriși în ghilda a treia, se ocupă cu comerțul conform capitalului comercial declarat, dar mai mult preferă comerțul exterior decât cel interior, dispun de documentele respective pentru efectuarea acestui comerț, s-au adresat șefului oficiului vamal de a le permite să încarce cereale în vase pentru a le exporta peste hotare, dar au fost refuzați din considerentul că „...negustorii de ghilda a treia n-au dreptul de a se ocupa cu comerțul exterior”⁶⁵. Negustorii scriau că, în baza Regulamentului din 26 septembrie 1830 (art. 6), de dreptul comerțului exterior, în primii cinci ani, beneficiau nu doar negustorilor de ghilda întâi și a doua, dar și negustorii de ghida a treia. Respectiv, de acest drept beneficiază și ei.

În dispoziția din 22 iunie 1832 adresată șefului districtului vamal Ismail, Ignatiev, S.A. Tucikov scria despre plângerea negustorilor și „...prejudi-

ciile considerabile cauzate circuitului de capital, din cauza interdicțiilor în comerțul exterior” și cerea ca, în baza Regulamentului din 26 septembrie 1830, de a le permite și negustorilor de ghilda a treia să se ocupe cu comerțul exterior⁶⁶.

În scrisorile din 28 iunie și 8 iulie 1832, Ignatiev se arăta nemulțumit de plângerea negustorilor, învinuindu-i de diferite calomnii, numindu-i clevetitori, că nu cunosc regulile comerțului exterior, că ascund propriile avantaje, cerându-le ca pe viitor să se adreseze nemijlocit lui cu asemenea plângeri⁶⁷.

Ca rezultat, comunitatea negustorilor din Ismail se adresează generalului S.A. Tucikov cu o petiție mare, în care își expunea nemulțumirea față de poziția lui Ignatiev, expusă în scrisoarea din 28 iunie. Cererea negustorilor era destul de categorică, ce dovedește caracterul revoltător al scrisorii: „Noi nu ne putem închipui și n-am cunoscut până în prezent nici un caz, când un funcționar împunternicit de autorități cu anumite drepturi, să ajungă la o așa stare, ca să nu-și dea seama de postul pe care îl ocupă și de drepturile cu care a fost împunternicit, ponegrind cu cele mai urâte și rușinoase omului expresii starea socială a negustorilor din întreaga Basarabie”⁶⁸. Cât privește laudele lui Ignatiev despre prosperarea comerțului din Ismail în ultimii ani, pe care acesta o datora activității vămiei și activității sale personale, negustorii scriau că comerțul „...într-adevăr poate crește până la un nivel considerabil, dar cauza acestei creșteri nu se datorează activității administrației vamale, cum afirmă Ignatiev, ci privilegiilor speciale acordate... orașului Ismail și dispozițiilor prevăzătoare ale guvernului, care au condus la o creștere esențială a populației în ultimii ani, din cadrul căreia sunt mulți deținători de capitaluri”⁶⁹. Negustorii scriau că „...în anii precedenți, în pofida tinereții și numărului redus de populație, Ismailul a suportat o mortalitate extrem de mare din cauza epidemiilor aproape neîntrerupte de ciumă, iar ulterior și de holeră, de prejudiciile considerabile în legătură cu trecerea și încartiruirea armatei, în timpul campaniei turcești (războiului ruso-turc din anii 1828-1829 – n.a.)”⁷⁰. Referitor la pierderile suportate, negustorii scriau că acestea nu pot

⁶² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 2.

⁶³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 5.

⁶⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 4-4 verso.

⁶⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 12 verso.

⁶⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 14.

⁶⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 15, 18, 19.

⁶⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 27.

⁶⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 28 verso-29.

⁷⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 29.

fi contestate, deoarece „...negustorul ce nu face comerț, pierde neapărat din cauza staționării capitalului său”⁷¹.

Pornind de la aceste considerente, 29 negustori de ghilda a treia au adresat generalului S.A. Tucikov un protest, în care cereau lămuririle de rigoare referitor la învinuirile aduse de Ignatiev și prejudiciile cauzate de interzicerea negustorilor de ghilda a treia de a practica comerțul exterior⁷².

La 17 august 1832, S.A. Tucikov s-a adresat guvernatorului general al Novorosiei și Basarabiei M.S. Voronțov cu un demers special în care expunea esența cererii negustorilor din Ismail și cerea să întreprindă măsurile de rigoare: înlăturarea lui Ignatiev din postul de sef al districtului vamal Ismail și predarea lui parchetului de judecată⁷³.

Aceeași situație o constatăm și pentru postul vamal Reni. Din raportul dumei orășenești Reni, din 23 septembrie 1832, adresat generalului S.A. Tucikov, constatăm că postul vamal Reni, în demersul din 16 martie 1832, la propunerea lui Ignatiev din 7 decembrie 1831, lămurirea că acesta le-a ordonat de a anunța negustorii ca începând cu 1832 dreptul la comerțul exterior va fi acordat doar negustorilor ce vor prezenta în postul vamal certificate comerciale ce acordă dreptul la acest comerț. Pentru îndeplinirea acestei dispoziții, la 15 decembrie 1831, Ignatiev s-a adresat poliției orășenești din Reni să îndeplinească dispozițiile respective. Având în vedere faptul că nici unul din negustori n-a prezentat asemenea certificate, vama a cerut Ratușei de a prezenta lista negustorilor înscriși în listele negustorilor de ghildă ce au dreptul la comerțul exterior, în acest an. La 19 martie și 9 mai 1832, Ratușa a prezentat aceste liste postului vamal Reni⁷⁴. Ca rezultat și negustorii de ghilda a treia din Reni au fost lipsiți de dreptul de a se ocupa cu comerțul exterior.

Pentru a debloca situația, la 5 octombrie 1832 S.A. Tucikov a propus Tribunalului Comercial din Ismail de a studia această problemă, cercetând petițiile negustorilor și a lua deciziile de rigoare. Poliția a primit ordinul de a pune la dispoziția Tribunalului toate documentele de rigoare⁷⁵.

Cererea negustorilor din Ismail și Reni a fost transmisă de Administrația Regională instanțelor imperiale. La 24 noiembrie 1832, guvernatorul general al Novorosiei și Basarabiei M.S. Voronțov îi scria primarului orașului Ismail că toate documentele referitor la plângerea negustorilor, față de șeful Districtului vamal Ismail, au fost transmise la 31 august ministrului de finanțe.

La 12 septembrie 1832, ministrul de finanțe E.F. Kankrin îi scria lui A.S. Voronțov, referitor la demersul său din 31 august, pornind de la considerentul că toate încălcările comise de Ignatiev au fost deja înlăturate, despre care Ignatiev l-a înștiințat la 28 iunie pe S.A. Tucikov, apoi șefului Districtului vamal Ismail urmează a-i aplica o măsură, pentru a fi pe viitor mai prudent⁷⁶. Ca rezultat, deși au pierdut doi ani din perioadă de cinci ani a privilegiilor acordate de Regulamentul din 26 septembrie 1830 și în pofida încercărilor negustorilor mari angroșiți de a monopoliza acest comerț, negustorii de ghilda a treia au căpătat dreptul la exportul mărfurilor prin porturile Ismail, Reni și Chilia și frontiera terestră a Basarabiei. Aceasta le-a dat posibilitatea să se întărească din punct de vedere economic și să completeze rândurile negustorilor angroșiți, de ghilda întâi și a doua, din aceste porturi.

Administrația imperială rusă ținea sub un control riguros activitatea comercială a negustorilor angroșiți. Mărfurile exportate și importate de negustori erau înregistrate în oficiile și posturile vamale pentru a le supune taxelor vamale, conform tarifului vamal în vigoare. Datele privind activitatea comercială a negustorilor angroșiți, de ghilda întâi și a doua, în fond alogeni, din Basarabia, și valoarea mărfurilor exportate și importate prin vămile și posturile vamale de la Prud și Dunăre, la sfârșitul anilor '30 ai sec. al XIX-lea, sunt sistematizate în *Tabelul 2*.

Datele *Tabelului 2* ne demonstrează că în comerțul exterior al Basarabiei erau implicați 17 negustori angroșiți: 4 negustori de ghilda întâi și 13 negustori de ghilda a doua. Valoarea mărfurilor exportate și importate de acești negustori constituia 7,2 mln. rub. asigurate. Prevalau negustorii angroșiți din orașele porturi Ismail și Reni. Lor le revenea 70,6% din tot numărul negustorilor: 9 (52,9%) negustor care activau în portul Ismail și 3 (17,7%) – în portul Reni. Este semnificativ fap-

⁷¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 29 verso.

⁷² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 31-31 verso.

⁷³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 33-34 verso.

⁷⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 42-42 verso.

⁷⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 54-54 verso.

⁷⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 1619, f. 55-56.

Numărul negustorilor de gildă din Basarabia și valoarea mărfurilor exportate și importate (în ruble asignate) prin vămile Ismail, Reni, Sculeni și Noua Sulița în 1838*

Numele, prenumele	Reședința	Categorica ghildei	Valoarea mărfurilor și raportul în procente				Raportul, în %	
			Valoarea mărfurilor exportate	În %	Valoarea mărfurilor importate	În %		Volumul valoric al traficului de mărfuri
N. Iliadi	Ismail	I	731787	14,9	753866	32,8	1485653	20,6
D. Karavasili	Ismail	II	609738	12,4	62665	2,7	672403	9,3
G. Krassa	Ismail	II	239586	4,8	179220	7,8	418806	5,8
K.H. Markarov	Ismail	I	176265	3,6	59800	2,6	236065	3,3
A. Milanovici	Ismail	I	171886	3,5	35250	1,5	207136	2,9
P. Nalbandoglo	Ismail	I	515168	10,5	382574	16,7	897742	12,4
I. Piținio	Ismail	II	123942	2,5	26085	1,1	150027	2,1
A. Tulghiiian	Ismail	II	121341	2,5	102695	4,5	224036	3,1
A. Celebidaki	Ismail	II	344887	7,0	38030	1,7	382917	5,3
I. Varnali	Reni****	II	161037	3,3	4740	0,2	165777	2,3
P. Varnom	Reni	II	152703	3,1	9598	0,4	162301	2,3
I. Mandraș	Reni	II	175740	3,6	3487	0,02	179227	2,5
Boltuh**	Chișinău	II	212155	4,3	205992	9,0	418147	5,8
M. Kaner**	Chișinău	II	301135	6,1	9083	0,4	310218	4,3
I. Levental**	Bălți	II	148496	3,0	54533	2,4	203029	2,8
Solomonovici***	Bălți	II	26716	0,9	357775	15,6	384491	5,3
Orinkrnțev***	Bălți	II	703024	14,3	9863	0,4	712887	9,9
În total	-	-	4915606	100,0	2295256	100,0	7210862	100,0

* Государственная 1839, 108-122.

** Exportau și importau mărfuri prin vama Noua Sulița.

*** Exportau și importau mărfuri prin vama Sculeni.

**** Portul Reni dispunea de un post vamal.

tul că doar doi negustori din Ismail – N. Iliadi și P. Nalbandoglo dețineau în mâinile lor 33% din tot exportul și importul prin vămile și posturile vamale de la Prut și Dunăre (25,4% din export și 49,5% din import). Datele *Tabelului 2* relevă că balanța comercială a Basarabiei, în această perioadă de timp, era una activă, în comerțul negustorilor angroșiști prevala exportul asupra importului: exportului îi revenea 4915606 rub. (68,2%), iar importului – 2295256 rub. (31,8%).

Pentru a putea estima care era rolul alogenilor, în special al negustorilor armeni și greci, în comerțul Basarabiei la mijlocul sec. al XIX-lea, să analizăm dinamica numerică și componența etnică a negustorilor de gildă și micii burghezii alogene⁷⁷

⁷⁷ În izvorul de arhivă *alogenii* sunt identificați cu termenul *иноподцы*, ce semnifică persoane de o altă etnie decât cea rusească (sau în cazul Basarabiei – decât cea românească). În sec. al XIX-lea, acest termen era o expresie a ideologiei șovine

în orașele și târgurile din provincie la 1852 (*Tabelul 3*).

Datele *Tabelului 3* relevă că alogenii ce reprezentau burghezia comercial-industrială din Basarabia erau concentrați în orașele-porturi Ismail și Reni și orașul Akkerman: 3703 (38%) persoane în Reni, 2458 (25,2%) – Ismail și 2100 (21,5%) persoane în Akkerman. Rolul de bază în activitățile mic-burgheze și comerciale le revenea bulgarilor, reprezentați de 4445 (45,6%) persoane, urmați de greci – 2721 (27,9%) persoane și armeni – 1282 (13,1%) persane. Celorlalte etnii le revenea un loc neînsemnat.

velicoruse: persoane ce reprezentau unul din popoarele mici – minoritatea națională din fostul Imperiul Rus. Cu noțiunea de alogeni (*иноподцы*) izvoarele din sec. al XIX-lea (1853) îi identifică pe greci, bulgari, germani, polonezi, armeni, țigani, francezi, italieni etc. (ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5776, f. 172-172 verso).

**Dinamica numerică și componența etnică a negustorilor
și micii burghezii comerciale alogene din Basarabia în 1852***

Orașe, târguri	Apartenența etnică** și sexul														Numărul total	Raportul, în %
	Greci		Armeni		Bulgari		Germani		Polonezi		Francezi		Țigani			
	m	f	m	f	m	f	m	f	m	f	m	f	m	f		
Chișinău	4	1	51	48	3	-	43	27	18	1	-	-	268	219	683	7,0
Orhei	79	80	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	159	1,6
Soroca	-	-	-	-	-	-	-	-	13	16	-	-	4	5	38	0,4
Bălți	5	2	12	9	2	3	4	2	19	26	-	-	19	15	118	1,2
Hotin	-	-	11	12	-	-	-	-	50	60	-	-	12	15	160	1,6
Bender	3	1	-	-	1	-	9	1	28	15	-	-	5	4	67	0,7
Cahul	5	3	-	-	2	4	-	-	2	1	-	-	-	-	17	0,2
Ismail	644	555	152	163	463	398	14	11	-	-	3	3	29	23	2458	25,2
Reni	385	361	-	-	1570	1387	-	-	-	-	-	-	-	-	3703	37,9
Chilia	2	1	2	1	1	1	-	-	7	9	-	-	13	10	47	0,5
Akkerman	347	243	400	407	319	291	10	3	10	11	-	-	47	12	2100	21,5
Șaba***	-	-	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	3	2	8	0,1
Popușoi***	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	80	73	153	1,6
Turlaki***	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	15	17	34	0,3
Tuzla	-	5	4	-	3	2	-	-	-	-	-	-	-	-	14	0,1
În total****	1474	1253	634	642	2364	2086	80	44	147	139	3	3	495	395	9759	100,0
În %	27,9		13,1		45,6		1,3		2,9		0,2		9,2		100,0	-

* ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5776, f. 58, 73, 75, 96, 102, 110, 112-112 verso, 114, 125, 131, 154, 156, 173, 175, 177.

** Izvorul nu indică numărul negustorilor și micii burghezii evreiești.

*** Cu statut de *foburg (nocađ)* (suburbie a orașului Akkerman).

**** În tabel n-au fost incluși 3 negustori ruși din orașul Ismail.

Negustorii mari angroșiști se ocupau în fond cu exportul de mărfuri prin porturile Ismail și Reni. Majoritatea cerealelor erau exportate de negustori la Constantinopol și realizate la un preț rezonabil. Autoritățile din Ismail menționau în raportul din 1838 că exportul de cereale era concentrat în mâinile negustorilor de ghilda întâi – Nicolai Iliadi, Dmitri Karavasili, Panaiot Nalbandoglo, Karabet Hadji Markarov, Anton Milanovici, și negustorilor de ghilda a doua – Iakimi Piținio, Gheorghe Krassa și Anton Celebidaki, care au exportat cereale în valoare de 3799857 ruble asigurate⁷⁸.

La Reni, exportul cerealelor era concentrat în mâinile negustorilor Ivan Davidoglo, Ivan Mandrajia (Mandraș), Panaiot și Ilie Varnali, Afanasi Ksodulo, care, în 1838, au exportat, prin postul vamal Reni, 81906 cetverturi de cereale⁷⁹.

Cerealele exportate prin Ismail și Reni erau colectate de negustori în județele de sud ale Basarabiei și în orașele Ismail și Reni în lunile de toamnă și iarnă (din octombrie până în martie), în zilele de târg și iarmaroc. Rolul esențial al județelor de sud ale Basarabiei în producerea și transportarea cerealelor prin porturile Ismail și Reni este confirmat și de rapoartele autorităților locale. De exemplu, în rapoartele din anii '30 ai sec. al XIX-lea ale șefilor de poliție și administrației locale se menționa că ocupația de bază a negustorilor din Ismail și Reni este comerțul cu pâine și vite, pe care ei le cumpără în zilele de târg în aceste orașe și în localitățile din apropiere, din lunile august până în noiembrie, iar în unii ani – din lunile octombrie până în martie⁸⁰.

De regulă, monopolul asupra exportului de cereale prin Ismail era deținut anual de regulă de unii

⁷⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2985, f. 12 verso.

⁷⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2985, f. 41 verso-42.

⁸⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2325, f. 36 verso, 64 verso, f. 130 verso-131, 146 verso; d. 2985, f. 12 verso, 41 verso.

**Dinamica numerică și componența etnică a negustorilor
și micii burghezii alogene din Ismail în 1852***

Apartenența etnică**	Negustori				Mica burghezie				Numărul total			
	Sex masc.	Sex fem.	Total	În %	Sex masc.	Sex fem.	Total	În %	Sex masc.	Sex fem.	Total	În %
Moldoveni***	18	11	29	7,7	2454	2240	4694	69,0	2472	2251	4723	65,4
Greci	114	87	201	53,2	530	468	998	14,7	644	555	1199	16,7
Bulgari	42	41	83	22,0	421	357	778	11,4	463	398	861	12,1
Armeni	34	26	60	15,9	118	137	255	3,7	152	163	315	4,4
Ruși	3	-	3	0,8	-	-	-	-	3	-	3	0,04
Italieni	1	1	2	0,5	2	2	4	0,1	3	3	6	0,08
Germani	-	-	-	-	14	11	25	0,4	14	11	25	0,3
Țigani	-	-	-	-	29	23	52	0,8	29	23	52	0,7
În total	212	166	378	100,0	3568	3238	6806	100,0	3780	3404	7184	100,0
În %	56,1	43,9	100,0	5,3	52,4	47,6	100,0	94,7	52,6	47,4	100,0	-

* ANRM, F. 2, inv. 1, d. 5776, f. 75.

** Izvorul nu indică numărul negustorilor și micii burghezii evreiești.

*** Respectând instrucțiunea lui Fiodorov, care cerea ca în tabel să nu fie incluși rușii, șeful de poliție de Ismail i-a inclus în categoria *alogenilor* și pe moldoveni. Probabil, în această categorie au mai intrat și o parte din refugiații din Moldova de peste Prut, care n-au depus jurământului de credință împăratului rus.

și aceiași negustori. În exportul cerealelor erau implicați toți negustorii angroșiști de ghilda întâi și a doua. De exemplu, în anul 1839, conform datelor oficiale, în exportul de cereale din Ismail erau implicați negustorii de ghilda întâi Anton Milanovici, Dmitri Karavasili, Lazar Galiardi, Karabet Hadji Markarov și negustorii de ghilda a doua Fiodor Tulcianov, Gherasim Veroti și Gheorghe Sidera, fiecare folosind pentru aceasta până la 100 mii ruble⁸¹. În Reni, în același an, negustorii Ivan Davidoglo, Ivan Mandrajia (Mandraș), Panaiot și Ilie Vernali, Afanasi Xsodulo și Ion Mitachi au exportat prin postul vamal local 41968 cetverturi de cereale și mărfuri în valoare de 85374 rub.⁸²

Datele privind dinamica numerică a negustorilor de ghildă și micii burghezii alogene din orașul Ismail, încadrați în diverse activități economice, în 1852, sunt sistematizate în *Tabelul 4*.

Datele *Tabelului 4* demonstrează, cu lux de amănunte, că grecilor care constituiau doar 16,7% din numărul populației, le revenea 53,2% din numărul negustorilor; armenilor ce constituiau 4,4% din numărul populației, le revenea 15,9% din numărul negustorilor, iar bulgarilor ce constituiau 12,1% din numărul populației, le revenea 22% din

numărul negustorilor. Celorlalte etnii le revenea un loc neînsemnat în activitatea comercială a orașului Ismail, în această perioadă de timp. Totuși, este semnificativ faptul că raportul negustorilor față de mica burghezie era destul de mic: 5,3% – negustori și 94,7% – mica burghezie.

Izvorul indică că armenii, rușii și italienii se ocupă în fond cu comerțul, grecii – cu comerțul și meșteșugăritul, bulgarii – cu legumicultura și comerțul, moldovenii – cu viticultura, legumicultura și comerțul, iar țiganii – cu meșteșugăritul.

Totuși, este greu de a stabili numărul exact al negustorilor și micii burghezii care aveau viză de reședință în oraș, considerându-se locuitori permanenți. Știm cu certitudine că câțiva ani mai târziu, conform recensământului 10 al populației (1859), în orașul Ismail locuiau 114 negustori evrei (60 – bărbați și 54 – femei) și 3110 mic-burghezi (1539 – bărbați și 1571 – femei), din numărul cărora locuiau permanent în comunități separate în gubernia Herson, orașul Odesa – 177 persoane (85 – bărbați și 92 – femei), în orașul Herson – 654 persoane (319 – bărbați și 335 – femei) și în județul Ananiev, localitățile Mostovo și Cantakuzino 795 persoane (405 – bărbați și 390 – femei)⁸³. Prin urmare, din tot numărul de 3224 evrei ce se ocupau cu comerțul și diferite activități comer-

⁸¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3200, f. 25 verso.

⁸² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3200, f. 45-45 verso.

⁸³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 6429, f. 3-3 verso.

cial-industriale în orașul Ismail, 1626 (50,4%) – aveau viză de reședință în diferite localități ale guberniei Herson.

Cele mai mari capitaluri le aveau negustorii bogați angroșiști de ghilda întâi și a doua din capitală și din orașele-porturi. Unul dintre cei mai bogați negustori din Basarabia era negustorul grec de ghilda întâi din Chișinău Pantelei Ivanov Sinadino, al cărui capital comercial atingea în anii '30 valoarea de 2 mln rub.⁸⁴

Negustorul grec Panteleimon Sinadino este atestat în izvoarele de arhivă ca supus turc, care, din 1829, dispunea de bunuri imobiliare în Chișinău, iar începând cu anul 1832 – ca negustor străin ce comercializa în casa lui G. Glatkin mărfuri industriale în valoare de 50 mii rub.; anual el plătea un impozit de 80 rub., fiindcă era înscris în categoria negustorilor de ghilda întâi din Chișinău⁸⁵.

Conform altor izvoare ce datează cu decembrie 1837, Pantelei Sinadino este înscris în categoria negustorilor de ghilda întâi din Chișinău în urma ucazului Administrației Financiare din Basarabia din 2 aprilie 1832, având către acel timp 42 de ani⁸⁶.

Capitalul comercial de care dispunea P. Sinadino era format nu numai de pe seama comerțului și cămătăriei. El deținea diferite întreprinderi comercial-industriale. În 1836 P. Sinadino deținea pe moșia Visterniceni (sau Râșcani), amplasată la 250 stânjeni⁸⁷ de la linia de hotar a orașului Chișinău, o spălătorie de lână care spăla pe an 30 mii puduri de lână. La ea, după cum indică izvorul, în decurs de cinci luni au lucrat 40 mii de muncitori, sau zilnic circa 270 de muncitori. Ei aduceau proprietarului un venit de 7000 rub., iar pentru munca lor Sinadino le plătea doar câte 50 cop pe zi⁸⁸.

Deși dispunea de un capital comercial impunător, după expirarea termenului de privilegii acorda-

te de Regulamentul ghidelor din 26 septembrie 1830, P. Sinadino se transferă, în 1840, în categoria negustorilor de ghilda a doua⁸⁹. În această categorie îl întâlnim și în anii următori⁹⁰. Acesta dovedește o dată în plus că burghezia comercială, căutând să beneficieze de toate privilegiile acordate de administrația imperială, se eschiva de la plata impozitelor, trecând într-o categorie inferioară, ca ulterior, când erau acordate noi privilegii, să revină din nou în categoria inițială.

P. Sinadino și-a mărit capitalul și de pe seama exploatării micilor producători, având în arendă un șir de localități, cu imense pământuri. Deși izvoarele nu indică veniturile pe care le obținea P. Sinadino de pe seama arendei acestor pământuri, ele nu pot fi puse la îndoială, fapt atestat de plângerea din 23 septembrie 1840, adresată pe numele guvernatorului militar P.I. Fiodorov, în care țărani din localitățile Șerpeni, Pugăceni, Dubăsarii Vechi, Corjova și Bilacheva scriau despre „...clăciile diverse, îndelungate și grele”, despre pedepsele corporale publice la care erau supuși etc. În așa mod au fost pedepsiți opt țărani, care nu purtau însă nici o vină; mai mult chiar, țărani Axenti Sârghi din localitatea Șerpeni și Simion Plămădeală din localitatea Pugăceni au fost arestați și închiși în închisoarea din Bender⁹¹.

Unii negustori bogați din Basarabia erau mecenai. Dintr-un document datat cu 15 ianuarie 1823 aflăm că negustorul armean din Grigoriopol Calos Bogdasarov, transferat cu trailul în Chișinău, a făcut act de binefacere, transferând în folosul orașului 60 mii lei, de asemenea, a construit doi fântâni arteziene, în grădina de stat a instalat două chioșcuri, iar pe străzile orașului a instalat, unde era necesar, felinare⁹².

Negustorii greci și armeni se ocupau nu doar cu comerțul, dar întrețineau și diferite întreprinderi comercial-industriale. Negustorii greci au fost printre primii care au deschis în Basarabia prima fabrică pentru confecționarea țesăturilor din bumbac și mătase. Dar autoritățile imperiale nu erau interesate de susținerea dezvoltării industriale în Basarabia, din frica de concurență. Când grecul A. Dimitrio din Chișinău s-a adresat Departamentului manufacturilor și comerțului interior al Rusiei cu cererea de a i se acorda privilegii

⁸⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2139, f. 68; d. 2330, f. 87 verso; d. 2593, f. 103 verso.

⁸⁵ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 554, f. 35 verso.

⁸⁶ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 754, f. 133-143.

⁸⁷ *Stânjen* – una dintre cele mai vechi unități de măsură din Țările Române, care corespundea cu măsura veche germană – *klafter*, reprezentând aproximativ 2,23 metri în Moldova și 1,9665 metri în Țara Românească (Instituții 1988, 455-456). Conform datelor din 26 februarie 1824, în Basarabia 480 de stânjeni pătrați constituiau un pogon. Conform aceiași surse, stânjenul domnesc puțin depășește 7 picioare (*picioar* – măsură de lungime egală cu 30,5 cm) (ANRM, F. 3, inv. 1, d. 429, f. 169).

⁸⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2998, f. 13 verso-14.

⁸⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3274, f. 261.

⁹⁰ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 892, f. 221.

⁹¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 3603, f. 1-1 verso.

⁹² ANRM, F. 75, inv. 1, d. 194, f. 43-45.

**Dinamica numerică a burgheziei comerciale și valoarea capitalului comercial
în Basarabia în anii 1867-1868 (în rub. argint)***

Categorhia ghildei	1867		Raportul, în %		1868		Raportul, în %	
	Numărul de negustori	Valoarea capitalului comercial declarat	Negustori	Capital	Numărul de negustori	Valoarea capitalului comercial declarat	Negustori	Capital
I	10	150000	1,4	3,4	11	165000	1,5	3,7
II	720	4320000	98,6	96,6	722	4332000	98,5	96,3
În total**	730	4470000	100,0	100,0	733	4497000	100,0	100,0

*ANRM, F. 134, inv. 3, d. 278, f. 136-136 verso.

**În suma totală pentru anul 1868 n-au fost incluși doi negustori străini, înscrși în categoria negustorilor basarabeni de gildă

și înlesniri de care beneficiază fabricanții ruși, potrivit manifestului din 1 iulie 1812, în legătură cu instituirea primei fabrici pentru confecționarea țesăturilor din bumbac și mătase, autoritățile din Sankt Petersburg l-au refuzat sub pretextul că „... confecționarea diferitelor țesături după modelul turcesc nu prezintă nimic nou, deoarece acestea demult se confecționează de fabricanții ruși, iar modul de fabricare propus de grecul A. Dimitrio nu prezintă nimic original”⁹³.

Negustorilor greci le aparțineau și cele mai bune spălătorii de lână din Basarabia. A. Zașciuk scria că, în anii '50 ai sec. al XIX-lea, cele mai bune spălătorii de lână aparțineau negustorilor Rodokanaki și Ralli (Замык 1861, 577).

Despre capitalul comercial încadrat în comerțul Basarabiei ne poate confirma volumul comerțului din diferite orașe. Drept exemplu, în 1830, volumul total al comerțului din Chișinău a constituit 2,3 mln. rub. asigurate. În comerțul interior erau încadrați 500 târgoveți, 12 dvoreni și 5 țărani; 80 negustori întrețineau legături comerciale cu guverniile ruse⁹⁴.

Alt exemplu elocvent de acumulare de capital servește activitatea comercială a acelorași negustorilor din Ismail. Ocupându-se, în fond, cu exportul peste hotare al cerealelor și al produselelor animaliere, negustorii de gilda întâi Mihail Radovici, Anton Milanovici, Karabet Hadji Markarov și negustorii de gilda a doua Nicolai Iliadi și Gheorghe Krassa dispuneau fiecare în 1835 de un capital comercial de până la 100 mii rub⁹⁵.

Conform datelor din 1836, Nicolae Iliadi, Panaiot Nanbandjoglo, Mihail Fotiano, Iacov Piținio, Lazar Goleardi și Anton Milanovici aveau fiecare un capital în valoare de până la 400 mii rub⁹⁶. În 1838, negustorii de gilda întâi N. Iliadi, D. Karavasili, P. Nalbadjoglo, Karabet Hadji-Markarov, A. Milanovici și negustorii de gilda a doua Ia. Piținio, Gh. Krassa și A. Celebidaki au exportat peste hotare cereale și alte mărfuri în valoare de mai mult de 3,7 mln. rub⁹⁷.

Negustorii armeni și greci prelevau în activitatea comercială și în alte orașe ale Basarabiei. În 1861, spre exemplu, în județul Orhei erau încadrați în comerț 80 de negustori evrei, 40 – greci, 25 – armeni, 10 – bulgari, 6 – ucraineni, 3 – moldoveni și un velicorus⁹⁸.

Valoarea capitalului comercial a crescut considerabil în a doua jumătate a anilor '60 ai secolului al XIX-lea, fapt despre care vorbesc destul de elocvent datele *Tabelului 5*.

Conform Regulamentului privind taxele pentru dreptul la comerț și alte îndeletniciri din 9 februarie 1865, burghezia comercială a fost împărțită doar în două gilde (ПСЗРІ 1866, 54-57). Dreptul la comerț și plata pentru certificatele comerciale erau determinate nu de mărimea capitalului comercial declarat, ca în baza Regulamentului gildelor din

⁹⁵ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2325, f. 36 verso.

⁹⁶ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2325, f. 83 verso.

⁹⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 2985, f. 12 verso.

⁹⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7369, f. 26.

⁹³ AISR, F. 18, inv. 2, d. 754, f. 6-6 verso.

⁹⁴ ANRM, F. 75, inv. 1, d. 426, f. 20.

1824, ci de tipul comerțului practicat: era el cu ridicata sau cu amănuntul, interior sau exterior. Taxa pentru eliberarea certificatelor comerciale depindea de starea economică a localității unde era înscris negustorul.

Datele *Tablelului 5* confirmă că capitalul comercial era concentrat în mâinile negustorilor de ghilda a doua și constituia mai mult de 96% din întreaga sumă a capitalului comercial. Dar și aceste date nu reflectă absolut veridic nivelul de avere al burgheziei comerciale, deoarece, conform altor date, numărul negustorilor în acești ani era mai mare, în 1867 constituind 12 negustori de ghilda întâi și 942 – de ghilda a doua, iar în 1868 – 16 negustori de ghilda întâi și 772 – de ghilda a doua⁹⁹.

Elementul burghez din Basarabia a căutat să-și creeze, chiar de la început, instituțiile sale administrative. Destul de activă este participarea burgheziei comerciale în administrarea orășenească. În baza dispoziției din 12 mai 1817 a rezidentului plenipotențiar al Basarabiei A.N. Bahmetev „...în Chișinău urma să fie instituită Duma orășenească, în baza aceluiași principii în care au fost instituite Dumele orășenești în celelalte gubernii interne ruse, dar ținându-se cont de unele particularități ale Basarabiei și obiceiurile locale...”¹⁰⁰. La 26 mai Departamentul întâi al Guvernului Regional a adoptat o rezoluție cu privire la cererea celor trei comunități orășenești: moldovenească, bulgărească și armenescă, de a institui în oraș un magistrat și chiar au ales din rândurile lor persoane cărțurare care urmau să-i reprezinte în această instituție orășenească. Dar, ulterior află că în locul magistratului s-a decis de a institui Duma, în care este nevoie de persoane care cunosc modalitățile de formare a veniturilor orășenești, cunosc starea materială a fiecărui locuitor și ar putea repartiza încasarea impozitelor potrivit veniturilor fiecărei persoană în parte¹⁰¹. La 6 iunie a urmat dispoziția rezidentului plenipotențiar, în baza căreia comunitățile orășenești au primit acordul de a-și alege reprezentanții în Duma orășenească. În urma alegerilor, în Duma orășenească au fost aleși: căpitanul Anghel Hour – în calitate de burgomistru, iar în calitate de șefi de poliție (*npucmas*) – Asvadur Hristovici, Dănilă Fora, Nichita Neverov, Stepan Petrovici și evreul Leiba Litmanovici¹⁰². Din ra-

portul din 16 iunie, prezentat Departamentului întâi al Guvernului Regional de poliția municipală, aflăm că în calitate de consilieri municipali din partea societății armenesti a fost ales Asvadur Hristovici, acumulând 105 voturi; din partea comunității moldovenești – Dănilă Fora (70 voturi); din partea comunității rusești – Nichita Neverov (100 voturi), din partea comunității bulgărești – Stepan Petrovici (120 voturi) și din partea comunității evreiești – Leiba Litmanovici (63 voturi)¹⁰³.

La 26 mai 1817 a fost emisă o instrucțiune pentru Duma orășenească din Chișinău, alcătuită în baza Regulamentului orășenesc din 21 aprilie 1785, potrivit căruia urma să activeze această instituție¹⁰⁴. În 1818, la dispoziția Guvernului Regional al Basarabiei, Duma orășenească din Chișinău¹⁰⁵ a fost împuternicită să rezolve litigiile negustorilor, din considerentul că în oraș lipsea magistratura orășenească, ratușă și judecătoria verbală¹⁰⁶.

Negustorii mari angroșiști au jucat un rol important în instituirea, conform ucazului din 1 aprilie 1819, și activitatea Tribunalului Comercial din Reni, transferat ulterior, conform dispoziției din 2 septembrie 1824 a Consiliului de Miniștri, în Ismail (în 1825), iar în baza dispoziției din 25 ianuarie 1857 – transformat în Tribunalul Comercial din Basarabia¹⁰⁷.

Analiza izvoarelor, îndeosebi a celor de arhivă inedite, și a literaturii monografice ne permite să concluzionăm că procesul de formare a burgheziei comerciale în Basarabia și evidențierea din rândurile ei a elitei comercial-industriale, a fost determinat de un șir de circumstanțe, atât de ordin intern, cât și de ordin extern, atât economice, cât și politice, atât obiective, cât și subiective.

Lipsa de unitate statală și independență națională, dominarea politică și exploatarea economică de către Imperiul Rus au influențat direct procesul de formare a burgheziei comerciale.

⁹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 554, f. 59.

¹⁰⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 554, f. 59-59 verso.

¹⁰¹ Duma (*consiliul municipal*) era administrată de un burgomistru, care putea fi o persoană în rang de clasa a XII-a, aleasă din cadrul societăților orășenești, nesalarizată, doi ratmani, în rang de clasa a XIV-a, aleși din cadrul societăților orășenești, nesalarizați, și un secretar. Primăria municipală (*городская управа*) era administrată de un burgomistru, ales de societățile orășenești, un staroste orășenesc (*городской староста*) și câte un reprezentat de la fiecare breaslă meșteșugărească (*цеховых*) (ANRM, F. 75, inv. 1, d. 34, f. 89-89 verso).

¹⁰² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 554, f. 11 verso.

¹⁰³ Despre instituirea și activitatea Tribunalului Comercial a se vedea detaliat: (Tomuleț 2001, 278-298).

⁹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 7681, f. 133-134, 149, 239.

¹⁰⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 554, f. 57.

¹⁰¹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 554, f. 57 verso-58.

¹⁰² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 554, f. 58 verso.

Constituirea burgheziei comerciale naționale era însoțită, inevitabil, nu numai de evidențierea factorilor favorizanți – de bogățiile teritoriului, de centrele comerciale situate în apropiere (Odesa, Ismail, Reni, Chilia și Akkerman), de prezența piețelor de desfacere avantajoase (rusești, austriece și turcești) etc., dar și a celor ce frâneau acest proces, în special politica colonial-comercială promovată de țarism în Basarabia, care a împiedicat procesul obiectiv de formare a elementului național comercial ce a început în Moldova încă în secolul al XVIII-lea și în care au fost implicați activ autohtonii.

Situația periferică a Basarabiei și statutul ei de colonie în sistemul economic și politic al Imperiului Rus a determinat o atitudine vădit discriminatorie a autorităților centrale față de acest teritoriu, care au limitat drepturile și posibilitățile autohtonilor, în fond ale moldovenilor, prin faptul că în comerțul provinciei au fost atrași în mare parte negustorii străini și cei din guberniile interne ruse cărora le-au fost acordate diverse înlesniri și privilegii – pentru a se încadra în categoria burgheziei comerciale.

Promovând în Basarabia o politică colonial-comercială, separând până în 1830 acest teritoriu de guberniile interne ruse prin cordonul vama de la Nistru, iar de piețele tradiționale – europene – prin cel de la Prut și Dunăre, guvernul țarist, din anumite interese economice și politice, a permis strămutarea de peste hotare și din guberniile interne ruse a negustorilor străini, care în scurt timp dețin monopolul pe piața basarabeană. Burghezia basarabeană ce se forma era alcătuită, în fond, din alogeni – greci, armeni, evrei, ucraineni, ruși etc., care dețineau cea mai mare parte din capitalul comercial, constituind, de fapt, elita comercială din Basarabia.

După 1831, odată cu intrarea în vigoare a Regulamentului gildelor și perfectarea juridică a acestei stări sociale, pe parcursul anilor '30-'60 ai sec. al XIX-lea în Basarabia a crescut nu numai numărul burgheziei comerciale, dar și nivelul de avere – capitalul comercial. Burghezia comercială basarabeană, formată în fond din alogeni, va deține un loc important între guberniile europene ale Imperiului Rus atât după dinamica numerică, cât și după nivelul de avere – capitalul comercial.

Bibliografie

- Bădescu 2008:** Il. Bădescu, Enciclopedia sociologiei universale – teorii contemporane, vol. II (București 2008).
- Brătianu 1933:** Gh.I. Brătianu, Problema noilor elite și a liberalismului în România. In: Revista „Libertatea” (București 1933), 12-27.
- Busino 1996:** G. Busino, Elites et Elitisme (P.U.F. 1996).
- Cantemir 1975:** D. Cantemir, Descrierea Moldovei (Chișinău 1975).
- Câmpeanu 1966:** R. Câmpeanu, Elite românești și elite europene în veacul XVIII. Încercări de definire. In: Xenopoliană. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol” din Iași, IV, 1-4 (Iași 1996), 87-94.
- Dicționar 1998:** Dicționar de sociologie / Coordonatori C. Zamfir, L. Vlăsceanu (București 1998).
- Documente 1976:** Documente turcești privind Istoria României, vol. I, 1455-1774. Întocmit de M.A. Mehmet (București 1976).
- Documente 1986:** Documente turcești privind Istoria României, vol. III, 1791-1812. Întocmit de M.A. Mehmet (București 1986).
- Instituții 1988:** Instituții feudale din Țările Române. Dicționar / Coordonatori: O. Sachelarie și N. Stoicescu (București 1988).
- Ioncioaia 1996:** Fl. Ioncioaia, Revolta ierarhiei. O discuție asupra temei elitelor și a proiecției sale istoriografice. In: Xenopoliană. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol” din Iași, IV, 1-4 (Iași 1996), 56-82.
- Machiavelli 1999:** N. Machiavelli, Principele (București 1999).
- Marx 1988:** K. Marx, Manifestul partidului comunist (Chișinău 1988).
- Mosca 1998:** G. Mosca, Clasa conducătoare. Arena politicii 6, (Chișinău 1998), 3-5.
- Nietzsch 1996:** Fr. Nietzsche, Călătorul și umbră sa: Omenesc, prea omenesc (Oradea 1996).
- Pareto 1993:** V. Pareto, Tratat de sociologie generală (București 1993).
- Strat 1943:** G. Strat, Problema elitelor sociale (București 1943).
- Tomuleț 2001:** V. Tomuleț, Contribuția negustorilor basarabeni la instituirea Judecătoriei Comerciale din Basarabia. In: Analele Științifice ale Universității de Stat din Moldova. Seria „Științe socioumane”, vol. II (Chișinău 2001), 278-298.

- Varzari 2003:** P. Varzari, Introducere în elitologie (Chișinău 2003).
- Zub 1996:** Al. Zub, O nouă temă în istoriografia română: elitele (Pe marginea unui proiect). In: Xenopoliana. Buletinul Fundației Academice „A.D. Xenopol” din Iași. IV, 1-4 (Iași 1996), 49-55.
- Айвазовский 1856:** Г. Айвазовский, Заметка о происхождении Новороссийских армян. В сб.: ЗОИД, т. VI (Одесса 1856), 550-555.
- Аксаков 1858:** И. Аксаков, Исследование о торговле на украинских ярмарках (Санкт Петербург 1858).
- Ананьян 1969:** Ж.А. Ананьян, Армянская колония Григориополь (Ереван 1969).
- Государственная 1939:** Государственная внешняя торговля 1838 года в разных ее видах (Санкт Петербург 1839).
- Жуков 1964:** В.И. Жуков, Города Бессарабии. 1812-1861 годов. Очерки социально-экономического развития (Кишинев 1964).
- Защук 1861:** А. Защук, Сельскохозяйственная промышленность Бессарабской области. В сб.: Записки императорского Общества сельского хозяйства Южной России (Одесса 1861), 390-494.
- Зеленчук 1979:** В.С. Зеленчук, Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в. (Кишинев 1979).
- Кочергин 1911:** В.А. Кочергин, Наброски по истории города Дубоссар и прилежащего Поднестровья (Херсонской губернии) (1648-1870) (Одесса 1911).
- Куницкий 1813:** П.С. Куницкий, Краткое статистическое описание заднестровской области присоединенной к России по мирному трактату, заключенному с Портою Оттоманскою в Бухаресте в 1812 году (Санкт Петербург 1813).
- Лашков 1912:** Н.В. Лашков, Бессарабия – к столетию присоединения к России. 1812-1912 гг. Географический и историко-статистический обзор состояния края (Кишинев 1912).
- Мунтян 1971:** М.П. Мунтян, Экономическое развитие дореформенной Бессарабии. В сб.: Ученые записки Кишиневского ун-та, т. 117 (Ист.) (Кишинев 1971), 43-85.
- Небольсин 1835:** Г.П. Небольсин, Статистическое обозрение внешней торговли России. Ч. I (Санкт Петербург 1835).
- Положение 1962:** Положение крестьян и крестьянское движение в Бессарабии (1812-1861 годы). Сборник документов / Составители И.А. Анцупов, К.П. Кръжановская. Том III, часть I (Кишинев 1962).
- ПСЗРИ 1830:** Полное собрание законов Российской Империи. Собр. II, т. II, 1827, №1623 (Санкт Петербург 1830).
- ПСЗРИ 1866:** Полное собрание законов Российской Империи. Собр. II, т. XL, 1865, №41779, приложение (Санкт Петербург 1866).
- Сабуров 1830:** Я. Сабуров, Земледелие, промышленность и торговля Бессарабии в 1826 году (Москва 1830).
- Скальковский 1850:** А. Скальковский, Опыт статистического описания Новороссийского края, ч. I. (Одесса 1850).
- Шмидт 1863:** А. Шмидт, Материалы для географии и статистики России. Херсонская губерния, ч. I (Санкт Петербург 1863).
- Энциклопедический 1903:** Энциклопедический словарь / Издатели Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон, Т. XXXVIII^а (Санкт Петербург 1903).

The elites of Bessarabian bourgeoisie: Armenian and Greek wholesale merchants (1812-1868)

Abstract

In the given article, based on the published monographic literature and unpublished archival sources, the authors make a brief description of the concept of the elite and by the examining the Armenian and Greek wholesale merchants raise the issue of the commercial elite of Bessarabia, which was formed shortly after its annexation to the Russian Empire in 1812. The authors state that the genesis and evolution of Bessarabian bourgeoisie in general, and the commercial-industrial in particular, was influenced by multiple factors, both economic and political, both internal and external. A special place in this respect belongs to the immigration of alien merchants to Bessarabia – Armenians, Greek, Jews, Bulgarians, and those from the interior provinces of Russia, many of whom settled in the province for permanent residence, filling the ranks of the commercial bourgeoisie of Bessarabia as a consequence of national-commercial policy promoted by the imperial government in the newly annexed territory. Based on the example of Armenian merchants, but also on the history of Panteleimon Sinadino – the Greek merchant of the first guild from Chisinau, whose commercial capital reached in the 1830-ies the value of 2 million rubles, the authors analyze the process of establishment of commercial bourgeoisie in Bessarabia.

Буржуазная элита Бессарабии: армянские и греческие купцы (1812-1868 гг.)

Резюме

В данной статье на основе литературы монографического плана, а также неопубликованных архивных источников авторы дают краткую характеристику понятия элиты и на примере армянских и греческих оптовых купцов (и не только) инициируют дискуссию относительно становления буржуазной элиты Бессарабии, образовавшейся вскоре после аннексии этой территории Российской империей в 1812 году. В статье констатируется, что процесс генезиса и эволюции бессарабской буржуазии в целом, и торгово-промышленной в частности, был обусловлен рядом факторов – как экономических, так и политических, как внутренних, так и внешних. Особое место в этом процессе принадлежит процессу иммиграции в Бессарабию иностранных и иногородних купцов – армян, греков, евреев, болгар, а также купцов из внутренних губерний России, многие из которых обосновались в крае на постоянное место жительства, пополнив ряды торговой буржуазии. Немаловажное значение имела и национально-колониальная политика, проводившаяся царской властью в аннексированной области. На примере армянских и греческих купцов авторы анализируют процесс становления торговой буржуазии Бессарабии. В этом контексте показательна история кишиневского греческого купца первой гильдии Пантелеймона Синадино, торговый капитал которого достигал в '30-е годы XIX века 2 млн. рублей.

14.02.2012

Dr. hab. Valentin Tomuleț, Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici 60, MD-2009 Chișinău, Republica Moldova

Victoria Bivol, Facultatea de Istorie și Filosofie, Universitatea de Stat din Moldova, str. A. Mateevici 60, MD-2009 Chișinău, Republica Moldova